

Virje

Iz demografske povijesti đurđevačko-krajiške regimente

UVOD – Neka otvorena pitanja iz povijesti Vojne krajine

Nedavno je časopis za društvena pitanja »Naše teme« (Zagreb 1982) objavio pod zajedničkim nazivom »Historiografija i Vojna krajina« priloge grupe povjesničara u kojima se iznosi problematika iz prošlosti Vojne krajine. Među otvorenim pitanjima nalazi se i pitanje stanovništva Vojne krajine, odnosno demografskih kretanja i struktura stanovništva.

Ponajprije, treba istaknuti da je područje Vojne krajine nejedinstveno po svojim glavnim značajkama i u prostoru i u vremenu. To vrijedi i za demografske značajke. »Između stare Krajine (postojala je od druge polovine XVI stoljeća do sredine XVIII) i nove, koja je izrasla iz dinastičkih ambicija Habsburgovaca da dominiraju srednjom Evropom, postojale su goleme razlike«. ¹ Za mnoge zaključke iz krajiške prošlosti treba jasno utvrditi da li se odnose na vrijeme prije ili poslije tzv. militarizacije Vojne krajine sredinom XVIII stoljeća. Što vrijedi za jedno razdoblje, ne mora vrijediti za drugo. Kad je riječ o demografskim promjenama, njih možemo kvantificirati u mnogo većoj mjeri u drugom nego u prvom razdoblju Vojne krajine.

U kojoj su mjeri na kretanje ukupnog broja stanovnika negativno utjecali ratovi, a u kojoj su mjeri pozitivno djelovale migracije, kakav je odnos između ta dva utjecaja? Kako pomiriti ovakva dva zaključka: »brojni ratovi nisu presudno utjecali na kretanje krajiškog stanovništva« (M. Valentić) i »promjene zbog stalnih, skoro generacijskih velikih gubitaka u ratovima« (D. Roksanđić). ² I kako je, onda, dolazilo do toga da se (u drugom razdoblju) često javlja više muških nego ženskih stanovnika? Da li su tzv. »rane ženidbe« bile posebnost društva u Vojnoj krajini? Kakve su razlike ili sličnosti između krajiškog i građanskog dijela Hrvatske i Slavonije?

Odgovore na otvorena pitanja daje historijska demografija u prvom redu na temelju podataka iz starijih matičnih knjiga. No, ti će odgovori biti prostorno ograničeni, jer nisu sačuvane stare matične knjige s cjelokupnog područja bivše Vojne krajine. U isto vrijeme ti će odgovori biti i vremenski ograničeni, jer i sačuvane matične knjige ne protječu iz istog vremena – razlike su i znatne.

Putokaz za ovakvo istraživanje demografske prošlosti Vojne krajine daje ovaj prilog, izrađen na temelju starih matičnih knjiga virovske i njoj susjednih župa. Rezultate ne smijemo primijeniti na cijelu Vojnu krajinu. Na to upozorava i podatak da su u razdoblju 1830–1847. prosječne stope nataliteta i mortaliteta, po regimentama, bile najniže u ličkoj, a najviše u petrovaradinskoj regimenti.

1. IZVORI PODATAKA

Temeljni izvori podataka za istraživanje demografskih promjena jesu stare matične knjige rođenih (krštenih), vjenčanih i umrlih katoličke župe Virje. Budući da se ova župa sastojala samo od jednog naselja – Virja (što su izuzetni slučajevi), to se podaci iz tih matičnih knjiga odnose samo na to naselje. Budući da u Virju u to vrijeme ima samo oko 0,3% nekatoličkog stanovništva, može se reći da dobiveni rezultati istraživanja vrijede za cjelokupno stanovništvo.

Sačuvane matične knjige iz Virja (do 1857. godine) nalaze se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu s registrarskim brojevima:

knj. 1465 – rođeni, 1724–1761.
vjenčani, 1724–1736.

1466 – rođeni, 1761–1806.

1467 – rođeni 1806–1831.

1468 – rođeni, 1831–1844.

1469 – rođeni, 1844–1857.

1470 – vjenčani, 1748–1831.

umrli, 1748–1831.

1471 – vjenčani, 1831–1850.

umrli, 1831–1846.

1472 – vjenčani, 1850–1857.

umrli, 1846–1857.

U Arhivu Hrvatske nalaze se još i tri knjige poslije 1857:

knj. 1473 – vjenčani, 1858–1877.

1474 – umrli, 1588–1871.

1475 – umrli, 1871–1878.

Vremenski kontinuitet nije sačuvan u svim nabrojanim knjigama: u knjizi rođenih već 1725. godine nema upisa od veljače do kolovoza. U knjizi vjenčanih nema upisa za godine 1737. do 1784. S obzirom na malen broj umrlih ocjenjujemo da potpuna evidencija umrlih počinje tek od 1766. godine. No, nepotpuni su podaci i za 1792. godinu. Prema tome ni serije podataka o rođenim, vjenčanim i umrlim ne pokrivaju jednako razdoblje.

Iako su matične knjige, općenito, prvorazredan i nezaobilazan izvor za demografska istraživanja, ipak, zbog razlika u pojedinostima vođenja knjiga, one ne pružaju jednake mogućnosti za ta istraživanja. Do četrdesetih godina XIX stoljeća u knjigama je primjenjivan narativni oblik u evidentiranju, pa odatle i nastaju razlike u vrstama podataka koji bi se trebali nalaziti u tim knjigama. Najviše glavobolje zadaje evidencija o umrlima, naročito kad se radi o djeci.

Mnogi se nedostaci, koji izlaze iz nedosljedne evidencije, mogu nadomjestiti rekonstrukcijom obitelji spajanjem podataka iz sve tri vrste matičnih knjiga. Primjenom ovog postupka dolazimo i do mnogih vrijednih podataka koje ne nalazimo neposredno u matičnim knjigama.

Radi boljeg osvjetljavanja i pravog vrednovanja dobitih rezultata u istraživanju demografskih promjena u Virju, istraživali smo i stanje u susjednim župama s područja đurđevačke regimente: u obzir su dolazile samo one župe čije su se starije matične knjige sačuvala u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Počeci knjiga su iz različitih vremena, a obuhvaćaju razdoblje od 1857. godine.

U narednom pregledu iznosimo registarski broj u Arhivu, naziv župe i početne godine knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih:

		R.	V.	M.
knj. 260–263	Ferdinandovac	1782.	1833.	1782.
454–459	Kloštar P.	1832.	1741.	1771.
508–512	Kozarevac	1819.	1820.	1819.
776	Molve		1833.	
780–784	Mosti	1805.	1805.	1805.
941–955	Pitomača	1732.	1732.	1728.
1325–1328	Šandrovac	1754.	1759.	1759.
1404–1410	Trojstvo V.	1691.	1688.	1735.
149–152	Ciglena	1810.	1807.	1810.
753–761	Miholjanec	1722.	1833.	1740.

Među ovim knjigama nema onih iz župa Novigrad i Đurđevac (nisu sačuvane ili se ne nalaze u Arhivu) što je određeni nedostatak ovih istraživanja. Iz nabrojanih deset župa imam 60 knjiga koje s 15 knjiga virovske župe čine podlogu naših istraživanja.

Izvori podataka o ukupnom broju stanovnika u nekim godinama najvećim su dijelom crkvenog porijekla. Tu su u prvom redu izvještaji o povremenim pregledima župa koje su obavljali nadležni arhidakoni. Crkvenim je propisima predviđeno da se u tim izvještajima (kanonskim vizitacijama) iznose i brožani podaci o stanovništvu pojedinih župa. Za naša istraživanja važni su izvještaji komarničkog arhidakona, a nalaze se u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.

Značajni su izvor i pojedina godišta »Zagrabiense calendarium« iz prve polovine XIX stoljeća. Za Vojnu krajinu su važne »Tafeln zur Statistik de österreichischen Monarchie« za godišta 1830. do 1865. Postoje i neki drugi izvori koje ćemo spomenuti u tekstu.

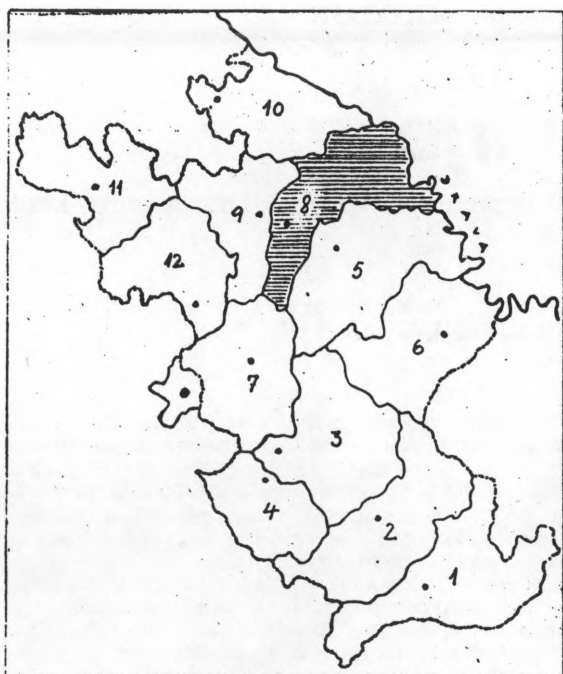
Karte krajiškog i crkvenog uređenja đurđevačke regimente izrađene su na temelju karata uređenja današnjih općina s tog područja u knjizi M. Korenčića »Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971«.

2. VIRJE U KRAJIŠKOJ ORGANIZACIJI

Od temeljitog preuređenja Vojne krajine u prvoj polovini XVIII stoljeća Krajina je prošla nekoliko organizacijskih promjena. Na području varaždinskog generalata mijenjao se i broj regimenta i njihov opseg. Takav je bio slučaj i s đurđevačkom regimentom, na čijem se području nalazilo i Virje. Godine 1733. đurđevačka je regimenta imala 14 kumpanija, a sjedište pukovnika, zapovjednika regimente, bilo je tada u Virju.

Virovska je kumpanija obuhvaćala naselja: Virje, Miholjanec i Hampovicu.

U drugoj polovini XVIII stoljeća došlo je do organizacijskih promjena: varaždinski je generalat otada imao dvije regimente: đurđevačku i križevačku, a svaka regimenta po 12 kumpanija.³ I u uređenju kumpanije došlo

Sl. 1. Krajiško uređenje đurđevačke regimente

je do teritorijalnih promjena; odsada je virovska kumpanija obuhvaćala naselja: Virje, Molve, Sv. Anu, Semovec i Ždalu.

Uređenje đurđevačke regimente po kumpanijama prikazano je sl. 1.

Sredinom XIX stoljeća virovska je kumpanija imala 9.170 stanovnika, što je 11,3% od ukupnog broja stanovnika đurđevačke regimente. Među kumpanijama veći broj stanovnika od virovske imale su samo đurđevačka i pitomačka kumpanija.

Nazivi kumpanija:

1. Grubišno Polje
2. Kovačica
3. Severin
4. Rača
5. Đurđevac
6. Pitomača
7. Trojstvo
8. Virje
9. Novigrad
10. Peteranec
11. Sokolovac
12. Kapela

3. VIRJE U CRKVENOJ ORGANIZACIJI

Na području đurđevačke regimente bilo je dvadesetak crkvenih župa. Njihov se broj s vremena mijenjao tako da im se broj uglavnom povećavao. Nas ovdje za-

Slika 2. Virje u crkvenoj organizaciji

nimaju one župe čije su se matične knjige sačuvali: njih 11 na broju. Njihov je razmještaj prikazan na sl. 2. Za naša je istraživanja značajno da te župe sačinjavaju teritorijalno kompaktnu cjelinu.

Sredinom XIX stoljeća, prema podacima u »Miestopisnom rječniku« V. Sabljara, ove su župe imale područna sela:

Ciglena – Orahovac, Patkovic, Prespa, Severin, Tomaš;

Kloštar Podravski – Budančevica, Dinjevac, Prugovac, Sesevte Podravske;

Kozarevac – Bedenička, Črešnjevica Mala, Grabrovnica, Katalena Suha, Ribnjačka;

Miholjanec – Babotok, Hampovica, Jabučeta, Rakitnica, Zdelice Donje;

Mosti Donji – Hudovljani, Javorovac, Mosti Gornji i Srednji, Sredice Gornje, Velika Gornja i Donja, Zdelice Gornje;

Pitomača – Črešnjevica Velika, Kladare, Otrovnec;

Sandrovac – Jasenik, Kašljavac, Katalena Sirova, Lasovac, Pupelica, Ravneš;

Trojstvo Veliko – Dominkovica, Grginec, Keglevac, Maglenča, Markovac, Martinac, Trojstvo Malo, Vrbica, Višnjevac.

Župe Ferdinandovec, Molve i Virje imaju samo po jedno naselje istog imena.

Rezultati demografske analize odnose se na sva ova naselja – ukupno 56, što je otprilike jedna trećina svih naselja na području đurđevačke regimente.

Župe:

1. Virje
2. Molve
3. Ferdinandovac
4. Kloštar Podravski
5. Pitomača
6. Kozarevac
7. Sandrovac
8. Ciglena
9. Trojstvo Veliko
10. Miholjanec
11. Mosti Donji

Radi cjelovitog prikaza područja nekadašnje đurđevačke regimente, na sl. 3 prikazujemo današnje razgraničenje tog područja na suvremene općine:

1. Koprivnica,
2. Đurđevac,
3. Bjelovar,
4. Grubišno Polje

Slika 3. Đurđevačka regimenta u današnjoj općinskoj organizaciji

4. VELIČINA NASELJA

U virovskoj matičnoj knjizi umrlih upisano je da je 1812. godine pokrenuto pitanje preseljenja mnogih kuća u Virju radi smanjenja opasnosti od izbijanja požara i njegova širenja s jedne strane, te bolje regulacije ulica s druge strane. Ova je bojazan imala sasvim realnu podlogu: još je davne 1758. godine izbio veliki požar

koji je uništio 115 stambenih kuća, kako je zapisano u tadašnjoj matičnoj knjizi rođenih.

Regulacijom naselja uklonjene su četiri kuće ispred župnikove kurije, koje su zaklanjale pogled na crkvu, pa je na taj način nastao prošireni trg. Kuće su premještene na drugo mjesto. Ulice su produžene. U predjelu Gaj mnogo je novopostavljenih kuća iza kuće br. 26 Kučekove, s jedne strane ulice, i kuće br. 59 Antoljakove, s druge strane. U predjelu Mitrovica nove su kuće smještene iza općinskog hambara i kuće br. 200 Molvarec. U predjelu Gorička su nove kuće iza kapelice Sv. Jakoba i kuće br. 261 Kuliman. U predjelu Sv. Sebastijana nove su kuće podignute u pravcu Novigrada i Miholjanca. Oдавde je otvorena ulica Prek potočna između kuća br. 315 Jendrašić i br. 314 Stružan, koja mostično između kuće br. 285 Galić i br. 284 Cik ima prilaz u predjel Gorička. U predjelima Trnovec i Molvansko, također je podignuto nekoliko novih kuća.

U središnjim manjim ulicama: Posrednja, Građe, Zagrađe, Gradišće, Zvonarska, Kovačka, Pintarska i Školna premještanjem nekih kuća i uređenjem ulica dobiven je lijep izgled. Zanimljiva su imena ulica: Građe, Zagrađe i Gradišće koja podsjećaju na staru virovsku tvrđavu.

Zbog potreba novih predjela podignuta su dva nova javna bunara: jedan u Goričkoj a pokraj kapelice Sv. Jakoba i drugi u Gaju pokraj vojničkog vježbališta.

Ovakvo uređenje naselja potvrđuje i zapis virovskog župnika iz 1850. godine: »Selo posjeduje jedan lijepi crkveni trg i do 16 ulica«.⁴

U sačuvanim dokumentima imamo i podataka o broju kuća u Virju u nekim godinama u razdoblju koje istražujemo. Prema popisu stanovništva 1857. godine u Virju je bilo 412 kuća, a to znači da je u svakoj kući prosječno bilo 12,5 ukućana. Po starijim izvorima⁵ u Virju je bilo:

1680. godine	317 kuća
1771. godine	410 kuća
1783. godine	414 kuća
1787. godine	408 kuća
1849. godine	401 kuća

Budući da od 1771. godine nema značajnih razlika u broju kuća, to je u istom broju kuća živjelo sve više ukućana. Na 10 kuća dolazi:

1771. godine	56 ukućana
1789. godine	62 ukućana
1849. godine	117 ukućana
1857. godine	125 ukućana
1869. godine	121 ukućan

Godine 1857. na području đurđevačke regimente živjelo je prosječno 105 ukućana u 10 kuća. Na području hrvatsko-slavonske Vojne krajine taj prosjek iznosi 101 ukućanin. Između kumpanija đurđevačke regimente najveći prosjek ima virovska kumpanija – 130. Između naselja virovske kumpanije na prvom su mjestu Molve s prosjekom od 150 ukućana u 10 kuća.

U matičnim knjigama rođenih i umrlih iz prve polovine XIX stoljeća imamo upisane kućne brojeve kod pojedinih osoba. Na taj način možemo rekonstruirati obitelji i po kućnim brojevima. Međutim, svi kućni brojevi nisu bili »zauzeti«, jer je pedesetih godina redosljed kuća dosegnuo broj 440, dok je u popisu 1857. godine bilo samo 412 kuća.

Virje je po broju stanovnika bilo 1857. godine najveće naselje na području đurđevačke regimente. Tada je na tom području bilo 16 naselja sa više od 1000 stanovnika, od čega ih je 14 bilo na ravničarskom dijelu regimente. U ovim je naseljima živjelo 42,3% od ukupnog stanovništva na području regimente.

Redosljed prvih pet najvećih naselja bio je:

	1771.		1857.
Đurđevac	2387	Virje	5140
Virje	2281	Đurđevac	4781
Peteranec	1629	Novigrad	3220
Pitomača	1475	Pitomača	2525
Novigrad	1244	Peteranec	2405
	9016		18071

Ukuno stanovništvo u ovih pet naselja udvostručilo se od 1771. do 1857. godine. Naselje sa više od 2000 stanovnika 1857. godine bile su i Molve (2119). S izuzetkom Peteranca, ostala su najveća naselja smještena uz glavnu podravsku cestu.

5. UKUPNO STANOVNIŠTVO

Ukupno stanovništvo Virja i njegovo kretanje promatrat ćemo u okviru ukupnog stanovništva virovske kumpanije, đurđevačke regimente i Vojne krajine, da bismo utvrdili sličnosti i razlike, te tako verificirali stanje u Virju.

a) Ukupno stanovništvo Virja

Podatke o ukupnom stanovništvu Virja u pojedinim godinama s kraja XVIII stoljeća i u prvoj polovini XIX stoljeća imamo zapisane, dok starije godine treba procijeniti na temelju nekih drugih podataka.

U svom napisu »Stanovništvo Podravine 1659–1859«, u prikazu razvitka ukupnog stanovništva Podravine po pojedinim naseljima, primijenili smo ograničeni broj godišta s takvim podacima ističući da smo uzeli u obzir one godine za koje se mogu pronaći podaci za svako naselje na području današnjih općina Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac.⁶ Tu se nalaze takvi podaci i o ukupnom stanovništvu Virja. Ovdje pak iznosimo i ostale podatke o virovskom stanovništvu.

Vrijednost svih ovih podataka nije jednaka. Prvu vrijednost imao bi podatak za 1857. godinu: to je rezultat prvog pravog popisa stanovništva sa određenim danom – 31. listopada 1857. godine.⁷ Za ostale godine nemamo tako precizne podatke i ne znamo na koje se vrijeme točno odnose. Tako je na primjer virovski župnik ostavio službeni podatak o ukupnom stanovništvu Virja i potpisao ga 16. ožujka 1850. U ovaj smo pregled taj podatak stavili za 1849. godinu. Međutim, i takvi podaci korisni su za neke analize demografskih promjena.

Izvori za utvrđivanje ukupnog stanovništva Virja prije 1771. godine u prvom su redu izvještaji arhiđakonskih vizitacija u kojima je, za neke godine, zapisan broj obveznika davanja lukna župniku: u nekim je izvještajima naveden broj kuća, dok je u nekim pojedinačan popis osoba – obveznika.⁸

Najstariji je vizitatorov zapis iz 1659. godine.⁹ Tada je virovski župnik primao lukno od 175 obveznika. Njihov je sastav ovako prikazan: 2 zastavnika, 7 harambaša i katana, 149 krajišnika podijeljenih na 23 desetine, za-

Tabela 1. Kretanje ukupnog stanovništva Virja

Godine	Broj stanovnika	Godine	Broj stanovnika
1659.	1250	1817.	3070
1680.	1775	1824.	3177
1700.	1635	1836.	3339
1733.	2000	1827.	3694
1738.	1960	1834.	3556
1771.	2281	1835.	3607
1788.	2534	1839.	4059
1789.	2542	1842.	4381
1808.	3142	1849.	4708
1813.	3107	1851.	4673
1814.	3135	1857.	5140

tim 17 »jednoglavce koji se jesu spoženili i udovice«. U ovom je slučaju krajiška organizacija bila temelj za luknarsku obvezu. Desetine su bile različite veličine po broju krajišnika-obveznika: između 4 i 10, najviše ih je sa 6 krajišnika (8 desetina). Na temelju svega ovog zaključujemo da je osnovica za računanje luknarske obveze bio zemljišni posjed, odnosno selište – u Krajini nazvano »baština«.

U kasnijim vizitacijama imamo kao osnovicu za luknarsku obvezu broj kuća – domus:

1680. godine	317 kuća	1778. godine	410 kuća
1700. godine	292 kuća	1782. godine	414 kuća
1733. godine	403 kuća	1787. godine	408 kuća
1738. godine	350 kuća		

U izvještaju za 1778, 1782. i 1787. godinu nalazimo i podatke o ukupnom stanovništvu: 2315 – 2047 (starijih od 12 godina) – 2619, kao o broju bračnih parova: 585 (1778) – 533 (1787). Ako bismo na temelju prosječnog udjela starijih od 12 godina u ukupnom stanovništvu, kao i udjela broja bračnih parova iz 1778. i 1787. godine, primijenili za broj starijih od 12 godina iz 1782. godine, dobili bismo za 1782. godinu ukupno oko 2700 stanovnika i oko 600 bračnih parova. Iz ovako dobivenog stanja ukupnog stanovništva dobivamo da je u kući prosječno bilo:

1778. godine	5,6 stanovnika
1782. godine	6,5 stanovnika
1787. godine	6,4 stanovnika

ili po trogodišnjem prosjeku 6,2 stanovnika. Primjenom najmanjeg prosjeka od 5,6 ukućana na broj kuća u ranijim godinama, dobit ćemo ovaj broj ukupnog stanovništva:

1659. godine	980 stanovnika
1680. godine	1775 stanovnika
1700. godine	1635 stanovnika
1733. godine	2255 stanovnika
1738. godine	1960 stanovnika

U okviru ovakve procjene rezultati za 1659. i 1733. godinu čine se nerealni: prvi je podcijenjen, a drugi precijenjen. Dok su 1733. godine bile 403 kuće, ali 360 luk-

narskih obveznika i samo 293 »kućegazde« po krajiškoj organizaciji,¹⁰ godine 1659. bilo je 175 »kućegazda« po tadašnjoj, također, krajiškoj organizaciji. Dovedemo li u skladni odnos podatke za 1659. i 1733. godinu i primijenimo li isti prosjek, dobit ćemo rezultat o mogućem broju stanovnika:

1659. godine	1200–1350 stanovnika
1733. godine	2000 stanovnika

Konačna procjena daje ovakve rezultate:

1659. godine	1200–1350 stanovnika
1680. godine	1775 stanovnika
1700. godine	1635 stanovnika
1733. godine	2000 stanovnika
1738. godine	1960 stanovnika

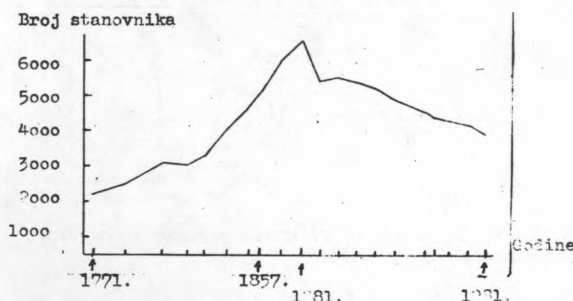
Ovakav pravac kretanja ukupnog stanovništva pokazuje da je smanjenjem turske opasnosti u XVII stoljeću došlo do obnove naselja, koje je cijelo XVIII stoljeće u znatnijoj mjeri stagniralo, te je tek krajem tog stoljeća došlo do ponovnog povećanja ukupnog stanovništva.

Porast ukupnog stanovništva 1659–1857. iznosio je prosječno godišnje 0,5%. Budući da smo kasnije za računanje općih stopa nataliteta i mortaliteta uzeli broj ukupnog stanovništva u određenim godinama, utvrdili smo porast ukupnog stanovništva između tih godina. Rezultat je u narednom pregledu:

1771–1789.	0,58%	1826–1839.	1,51%
1789–1808.	1,40%	1839–1851.	1,18%
1808–1817.	–0,26%	1851–1857.	1,60%
1817–1826.	0,94%		

Virje je u svojoj prošlosti imalo najveći broj ukupnog stanovništva po popisu 1880. godine kad je bilo 6611 stanovnika. Nakon toga stanovništvo se stalno smanjivalo: po zadnjem popisu stanovništva 1981. godine Virje je imalo samo 3917 stanovnika. U razdoblju stalnog porasta stanovništva (1771–1880) prosječna je godišnja stopa iznosila 0,98% dok je u razdoblju samnjivanja (1880–1981) iznosila –0,6%.

Kretanje ukupnog stanovništva u razdoblju 1771–1981. prikazali smo na grafikonu 1.

Grafikon 1. Kretanje stanovništva Virja 1771–1981.

b) Ukupno stanovništvo virovske kumpanije

Ukupno stanovništvo virovske kumpanije raslo je u razdoblju 1771–1869. po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,17%. Najbrži porast imale su Molve: 1,31%. Semovec je imao približnu stopu 1,15% prosječnoj stopi virovske

kumpanije, a ostala su naselja ispod prosjeka: Sv. Ana 0,69%, Ždala 0,88% i Virje 1%. Jedino kumpanija ukupno, i Molve, pokazuju stalan porast ukupnog stanovništva.

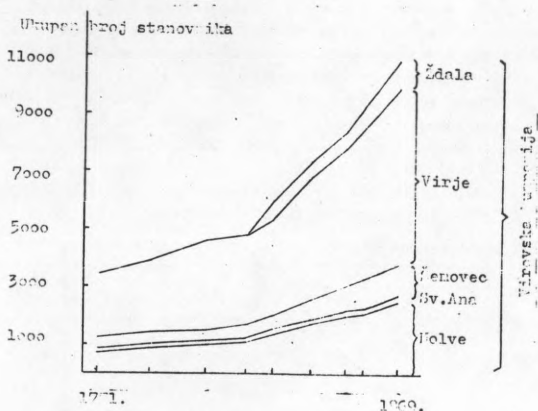
Tabela 2. Kretanje ukupnog stanovništva virovske kumpanije

Godina	Molve	Sv. Ana	Šemovec	Virje	Ždala	Ukupno
1771.	693	133	374	2281	—	3481
1789.	918	112	363	2542	—	3935
1808.	1012	112	363	3142	—	4629
1817.	1137	125	490	3070	—	4822
1826.	1373	131	513	3339	665	6021
1839.	1735	171	756	4059	621	7342
1851.	2000	216	916	4673	585	8390
1857.	2119	236	1005	5140	770	9270
1869.	2490	261	1139	6024	967	10881

Udio stanovništva virovske kumpanije u ukupnom stanovništvu đurđevačke regimente u prvoj polovini XIX stoljeća u stalnom je porastu, što se vidi i iz ovog pregleda:

1802.	8,6%	1842.	9,6%
1815.	8,8%	1857.	11,3%

Kretanje ukupnog stanovništva virovske kumpanije po naseljima prikazano je na grafikonu 2.

Grafikon 2. Kretanje ukupnog stanovništva virovske kumpanije 1771–1869.

c) Ukupno stanovništvo đurđevačke regimente

Stab i đurđevačke i križevačke regimente, koje su sačinjavale varaždinski generalat, bio je u Bjelovaru od druge polovine XVIII stoljeća. Bjelovar je imao status krajiškog komuniteta i u statistici Vojne krajine njegovo je stanovništvo izdvojeno iz stanovništva regimena-ta.

Najstariji podatak o ukupnom stanovništvu imamo iz 1767. godine, a odnosi se na varaždinski generalat, koji je tada imao 105.635 stanovnika. Naredni je podatak iz 1799. godine kad je generalat imao 103.247 stanovnika. Godine 1802. imao je ukupno 101.902, od čega đurđevačka regimenta 49.895, a 1815. godine generalat ima 107.589, od čega đurđevačka regimenta 56.093 stanovnika. Na temelju kasnijih odnosa stanovništva u generalatu možemo procijeniti da je đurđevačka regimenta 1767. godine imala oko 53.000 stanovnika.¹¹

Stanovništvo đurđevačke regimente austrijska statistika prati u godištima »Tafeln zur Statistik« od 1830. godine. Te je godine regimenta imala ukupno 64.793, a 1857. godine 79.745 stanovnika. U tom je razdoblju ukupno stanovništvo regimente raslo po prosječnoj godišnjoj stopi od 0,77% u prvom podrazdoblju (1830–1837) stopa je iznosila 1,04%, a u drugom (1837–1857) samo 0,32%. Za usporedbu: gotovo u istom razdoblju (1827–1857) stanovništvo je Virja raslo po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,1%.

Udio stanovnika pojedinih kumpanija u ukupnom stanovništvu regimente 1857. godine iznosio je (po veličini):

Đurđevac	12,7%	Kapela	7,1%
Pitomača	11,4%	Kovačica	6,8%
Virje	11,3%	Sokolovac	6,5%
Peteranec	10,3%	Trojstvo	6,5%
Novigrad	7,8%	Grubišno Polje	6,3%
Severin	7,2%	Rača	6,1%

Prvih pet kumpanija imaju zajedno 55,3% ukupnog stanovništva regimente, a nalaze se u ravničarskom dijelu regimente i zauzimaju oko 40% ukupne površine regimente, pa je i gustoća naseljenosti ovdje veća nego na ostalom području đurđevačke regimente.

Kretanje ukupnog stanovništva ravničarskih kumpanija pokazuje tabela 3.

Tabela 3. Kretanje stanovništva ravničarskih kumpanija

Godina	Đurđevac	Pitomača	Virje	Peteranec	Novigrad	Ukupno
1771.	5332	4781	3481	5166	2347	21107
1789.	5357	4899	3935	5547	2591	22356
1808.	5252	5133	4629	5780	2675	23469
1817.	6501	5810	4822	4991	3698	25822
1826.	7118	6589	6021	6367	4499	30694
1839.	8125	7759	7342	7398	5173	35797
1851.	9816	8896	8390	7983	5542	40627
1857.	10413	9543	9270	8473	6400	44099

U ovih pet kumpanija, u razdoblju 1771–1857, ukupno je stanovništvo raslo po prosječnoj godišnjoj stopi od 0,86%. Stopa porasta u đurđevačkoj kumpaniji bila je 0,78%, u pitomačanskoj 0,81%, u virovskoj 1,15%, u peteranečkoj 0,58% i novigradskoj 1,17%.

Za računanje usporednih stopa nataliteta i mortaliteta iznosimo kretanje ukupnog stanovništva triju ravničarskih župa u tabeli 4.

Ovo isticanje ravničarskog dijela regimente posljedica je nedostatka odgovarajućih podataka za ostali dio đurđevačke regimente.

Tabela 4. Kretanje ukupnog stanovništva triju ravničarskih župa

Godine	Pitomača	Kloštar P.	Miholjanec
1771.	2388	2453	1193
1789.	2091	2443	1081
1808.	2399	2376	1090
1817.	2768	2491	1045
1826.	3113	2733	1142
1839.	3439	3543	1417
1851.	3986	3969	1521
1857.	4311	4393	1780

6. STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Temeljna je podjela stanovništva Vojne krajine na prave krajišnike i nekrajišnike. Prvu skupinu čine oni stanovnici Krajine koji besplatno vrše vojnu službu, a drugu oni koji vojnu službu vrše ograničeno ili nikako. Prvu skupinu čini gotovo cjelokupno stanovništvo Krajine¹²

Budući da se radi o krajiškom stanovništvu na koje je veliki negativan utjecaj imalo dugotrajno ratovanje, u strukturi stanovništvo značajno mjesto ima struktura po spolu.

a) Struktura po spolu

Najstariji su historičari Vojne krajine opazili jednu pojavu kod krajiškog stanovništva: višak muških nad ženskim. Za njih je bilo čudno i teško objašnjivo da je broj muških veći nego ženskih na području svih regimena i pokušali su odgovoriti na pitanje: odakle ta pojava? Takvu pojavu, naime, ne mogu utvrditi izvan područja Vojne krajine.¹³ No, ovi historičari nisu dali pravi odgovor na to pitanje, a kasnije se historičari nisu osvrtni na tu pojavu.

Naše ćemo razmatranje početi od podataka popisa stanovništva iz 1857. godine, jer bi nam se podaci s kojima su raspolagali spomenuti historičari mogli činiti spornim, a rezultati popisa 1857. godine su neosporni. Tada je na području Vojne krajine ukupno na 1000 ženskih dolazilo 1027 muških, dok je na primjer na području građanske Hrvatske na 1000 muških dolazilo 1015 ženskih: dakle, višak muških na području Krajine, a višak ženskih na području građanske Hrvatske. Višak ženskih javlja se, također, i u Dalmaciji, Ugarskoj, pa i u cijeloj austrijskoj monarhiji.

No, tada u svim regimentama nije bilo isto stanje. U nekima se javlja i višak ženskih. Ni u svim županijama nije isto stanje, jer se javlja i višak muških (požeška županija). Među regimentama koje odstupaju od krajiškog prosjeka bila je i đurđevačka regimenta: u njoj su 1857. godine na 1000 muških dolazile 1024 ženske, a slično je bilo i u susjednoj križevačkoj regimenti sa 1025 ženskih na 1000 muških.

Gdje se u takvim okolnostima nalazilo Virje? Po podatku iz početka 1850. godine u Virju se javlja višak muških: na 1000 ženskih 1020 muških. Primjenom prirodnog kretanja stanovništva po spolu na stanje 1849. godine dobit ćemo ove rezultate stanja po spolu u pojedinim godinama do 1857.

Tabela 5. Stanovništvo Virja po spolu

Godine	Muški	Ženske	Ma
1849.	2370	2326	1020
1850.	2398	2356	1018
1851.	2430	2383	1020
1852.	2476	2432	1018
1853.	2512	2456	1023
1854.	2519	2452	1027
1855.	2525	2456	1028
1856.	2579	2512	1027
1857.	2621	2545	1030

Na ovaj smo način došli do rezultata od ukupno: 5166 stanovnika u 1857. godini, a po popisu bilo je 5.123 katolika i 17 pravoslavnih. Razlika se odnosi na saldo između žrtava rata u Mađarskoj 1848–49. kojih je moglo biti 60 i 80 imigranata kojih je moglo biti oko 40. Rezultat ovog pregleda pokazuje da je u Virju, u razdoblju 1849–1857, bilo stalno više muških nego ženskih.

Iz početka 1850. godine imamo podatke po spolu i za većinu župa, koje ovdje istražujemo, za dopunu rezultata o Virju. Između župa postoje znatne razlike, kako se vidi iz pregleda u tabeli 6.

Tabela 6. Stanovništvo po spolu u župama

Župe	Muški	Ženske	Ukupno	Ma
Pitomača	1968	2168	4136	908
Molve	792	1178	1970	672
Mosti	533	599	1132	890
Miholjanec	789	791	1589	1009
Kozarevac	601	632	1233	951
Kloštar P.	1923	2017	3940	953
Ferdinandovac	478	498	976	960
Trojstvo V.	1283	843	2126	1522
	8376	8726	17102	960

Po ukupnom rezultatu ovih osam župa na 1000 ženskih bilo je samo 960 muških, odnosno na 1000 muških bilo je 1042 ženske, dakle različito od stanje u Virju.

Kretanje maskuliniteta (Ma), odnosno feminiteta (F) u nekim godinama iz prve polovine XIX stoljeća na području đurđevačke regimente, varaždinskog generalata i ukupno Vojne krajine pokazuje naredni pregled u tabeli 7.

Tabela 7. Kretanje maskuliniteta u Vojnoj krajini

Godine	Đurđev. regimenta		Varažd. general.		Vojna krajina	
	Ma	F	Ma	F	Ma	F
1802.		1003				
1813.	1067					
1814.		1010				

1815.	1050			
1830.	1041	1050	1036	
1831.	1043	1054	1035	
1832.		1037	1021	1011
1833.	1001	1016		1033
1834.		1001	1020	1004
1835.	1003	1021	1005	
1836.	1003	1023	1042	
1837.		1048		
1842.	1042			
1843.	1044			
1844.	1042			
1845.	1039	1045	1051	
1846.	1040	1047	1049	
1847.	1039		1046	
1851.		1173	1176	1127
1852.				1126
1853.				1123
1854.				1123
1857.			1028	
1858.			1028	
1859.			1029	

b) Struktura po dobi

U arhidakonskom izvještaju o ukupnom broju stanovnika u Virju iz 1771. godine imamo i podatak o dobnjoj strukturi stanovništva u kojem je ono podijeljeno na mlađe i starije od 12 godina (to su confessionis incapaces i confessionis capaces). Takve podatke imamo i za 1778. i 1787. godine.

Tabela 8. Stanovništvo po dobi u Virju

Godine	U dobi			udio
	do 12 g.	12 i više	%	
1771.	563	1718	24,7	75,3
1778.	582	1733	25,1	74,9
1787.	629	1990	24,0	76,0

U ovih 17 godina struktura se bitno nije promijenila. Kakvo je stanje bilo na ravničarskom području đurđevačke regimente vidimo iz podataka u osam župa ravničarskog dijela regimente 1778. godine.

Tabela 9. Stanovništvo po dobi u župama

Župa	U dobi		%	udio
	do 12 g.	12 i više		
Drnje	2282	4882	31,9	68,1
Novigrad	352	1727	16,9	83,1
Virje	582	1733	25,1	74,9
Molve	100	563	15,1	84,9
Đurđevac	808	3099	20,7	79,3
Kloštar	860	2800	23,5	76,5
Pitomača	603	1951	23,6	76,4
Miholjanec	203	847	19,3	80,7

Prosjek je ovih osam župa: 24,7% djece u dobi do 12 godina i 75,3% u dobi 12 i više godina. Najviše djece do 12 godina je u župi Drnje (31,9%), a najmanje u Molva-ma (15,1%). U Virju je u okviru prosjeka ovih osam župa.

Muški stanovnici Vojne krajine bili su obavezni na vršenje vojne službe u dobi od 16 do 60 godina. Krajiške su vlasti vodile evidenciju o muškom stanovništvu po ovim kriterijima: dječaci do 16 godina, sposobni za oružje, pozadinci, nesposobni za oružje. U varaždinskom generalatu i njegovim regimentama bilo je stanje¹⁴ koje je u tabeli 10.

Tabela 10. Struktura stanovništva varaždinskog generalata

Godine	Đurđev. križev. regimente	Varaždin. generalat
1802.		
muški, ukupno	24909	49712
dječaci od 16 god.	10126	20326
sposobno za oružje	5220	12440
pozadinci	9563	16946
nesposobni		
1815.		
muški, ukupno		54073
dječaci od 16 god.		24009
sposobni za oružje		16811
pozadinci		9681
nesposobni		3572

Tabela 11. Struktura stanovništva đurđevačke regimente 1857.

Dobna skupina	Muški	% udio	Ženske	% udio	Ma
-6 god.	6702	17,03	6912	17,4	970
6-12 god.	4673	12,0	5146	13,0	908
12-14	2014	5,2	1913	4,8	1053
14-24	9271	23,9	9057	22,8	1024
24-40	9130	23,5	9945	25,0	918
40-60	5766	14,9	5633	14,2	1024
60-	1252	3,2	1100	2,8	1138
	38808	100	39706	100	977

Tek u popisu stanovništva 1857. godine imamo po-drobnije podatke o dobnoj strukturi stanovnika đurđevačke regimente. Popis je u tom dijelu prilagođen vojnim potrebama: muškarci su svrstani u 16 dobnih skupina, dok su ženske samo u 7 skupina. Mi smo ovdje muškarce prikazali u istim skupinama kao i ženske radi mogućnosti usporedbe.

Muških do 16 godina ima 14.919 ili 38,4% od ukupnog broja muških. U skupini od 14–60 godina (a u kojoj se nalaze i žene u fertilnoj dobi) ima više žena nego muškaraca: na 1000 muških dolazi 1054 ženskih, a u podskupini od 14–24 godine ima više muških nego ženskih.

Medijalna životna dob iznosi 20,48, a žena 20,49 godina. Dobni koeficijent, kao udio osoba u dobi od 60 i više godina u ukupnom broju, iznosi 3,2% kod muških i 2,8% kod ženskih. To znači da se populacija đurđevačke regimente nalazila u »demografskoj mladosti«, budući da je udio manji ladosti«, budući da je udio manji od 8%.¹⁵

Dobna struktura stanovništva hrvatsko-slavonske Vojne krajine 1857. godine pokazuje neke sličnosti i razlike prema stanju u đurđevačkoj regimenti. Vidi tabelu 12.

U prve dvije dobne skupine imao višak muških, dok je u đurđevačkoj regimenti bio višak ženskih. U trećoj je skupini višak ženskih, a u regimenti višak muških. U ostalim je skupinama podudarno stanje, a najveći je višak muških u zadnjoj skupini. U prosjeku u Vojnoj je krajini višak muških, dok je u regimenti bio višak ženskih.

Muških u dobi do 16 godina bilo je 40,7% od ukupno muškog stanovništva, a taj je udio veći nego u regimenti. U skupini od 14–60 godina – u kojoj se nalaze i žene u fertilnoj dobi (15–49 godina) – ima više muških nego ženskih (Ma 1027), suprotno od stanja u regimenti.

Medijalna životna dob muških je 20,37 a ženskih 20,73 godine. Dobni koeficijent kod muških iznosi 3,3% a ženskih 2,7%.

Tabela 12. Struktura stanovništva Vojne krajine 1857. godine

Dobna skupina	Muški	% udio	Ženske	% udio	Ma
–6 god.	58566	17,1	57247	17,2	1023
6–12	41512	12,1	41010	12,3	1012
12–14	15067	4,4	16687	5,0	903
14–24	83119	24,3	76905	23,1	1081
24–40	80480	23,5	82361	24,7	977
40–60	52275	15,3	50037	15,0	1045
60–	11344	3,3	9207	2,7	1232
	342563	100	333454	100	1027

c) Struktura po zanimanjima

O zanimanjima krajiškog stanovništva doznajemo iz ankete »Društva za južnoslovensku povjesnicu«, a popisne su listove ispunjavali župnici i parosi početkom 1850. godine. (Dokumentacija se nalazi u Povijesnom muzeju u Zagrebu).

Na području 15 župa – Pitomača, Peteranec, Novi-grad, Nevinec, Mihaljanec, Kozarevac, Kloštar, Kapela, Hlebine, Đurđevac, V. Grđevac, Ferdinandovac, Vrbica, Trojstvo i Virje – bilo je 326 obrtnika u ukupno 30 različitih obrta. Po strukama bilo je: iz metalske struke 73,

drvene 68, kožarske 67, prehrambene 40, tekstilne 24, razne 54; pojedinačno iz svake struke najbrojniji su kovači (63), kolari (20), opančari (26), mlinari (27), krojači (17) i lončari (35). Po župama najviše je bilo obrtnika u Đurđevcu (87), u Virju (50), Novigradu (41), Pitomači (37) i Kloštru (33).

U Virju su bili ovi obrtnici: opančari 14, kovači i zidari po 6, čizmari 4, kolari, užari i bačvari po 3, tesari, stolari, mesari i mlinari po 2, lončar, bojadar i košarač po 1.

Vrijednost se ovih podataka može vidjeti u rezultatu popisa stanovništva 1857. godine za đurđevačku regimentu kad je bilo:

– svećenika	55
– pisaca i umjetnika	5
– obrtnika i tvorničara	412
– trgovaca	18
– pomoćnih radnika	91
u obrtu	26
u trgovini	1
kućni sluge	56
nadničari	8

Uza sve »siromaštvo« u ovim podacima, koje je i ogle-dalo stanja u Vojnoj krajini, u đurđevačkoj je regimenti bilo od ukupnog broja u Krajini: svećenika 10,3% – pi-saca i umjetnika čak 41,7% – obrtnika i tvorničara 18% – trgovaca 7,6%.

Struktura civilnog stanovništva prema obilježju »ekonomska aktivnost« 1857. godine u đurđevačkoj regi-mentu ima ove veličine i odnose:¹⁶

Stanovništvo:	
– ukupno prisutno	79745
– odsutno zavičajno	424
– prisutno nezavičajno	1633
– ukupno zavičajno	78536
– vojne osobe ¹⁷	3859
– ukupno civilno (P)	74677

$$P = Pa + Plp + Pn$$

Pa – aktivno stanovništvo u užem smislu;

Plp – stanovništvo s osobnim prihodom;

Pn – uzdržavano stanovništvo.

Pa,m	18990	Pa,m : P	25,4%
Pa,f	–	Pa : P	25,4%
Pa	18990	Plp : P	0
Plp	5	Pn : P	74,6%
Pn	55682		
P	74677		

Od ukupnog broja stanovnika (P) svaki četvrti je aktivan (Pa), a na jednog aktivnog dolaze tri uzdržavana.

Podijelimo li »Pa« na poljoprivredno i nepoljopri-vredno stanovništvo, dobivamo ove veličine i odnose:

– poljoprivredno	18321	96,5%
– nepoljoprivredno	659	3,5%

Time smo dobili potvrdu uvodno izrečene misli da je pored krajišnika-poljoprivrednika bio neznatan broj onih koji su se bavili nekim zanimanjem izvan poljopri-vrede.

d) Posjedovna struktura

Baština na području Vojne krajine odgovara selištu u građanskoj Hrvatskoj i Slavoniji. Baštinu su sačinjavale oranice i livade i njih su koristila krajiška domaćinstva kao svoj posjed, dok pašnjaci i šume ostaju pod vojnom

upravom i u državnom vlasništvu. Na području varaždinskog generalata baština je imala 24 jutra oranica i 10 jutara livada. Krajiški posjedi nisu bili jednake površine. Sačuvan je popis krajiških domaćinstava po veličini posjeda iz 1733. godine.¹⁸

U Virju je te godine bilo 293 krajiška domaćinstva i 23 oficira i podoficira, za oficire i podoficire poimence piše kolik su posjed uživali. Krajišnici su grupirani u deset skupina.

Oficiri, podoficiri i drugi profesionalni vojnici posjedovali su ukupno 25 baština: od toga je bilo 6 posjeda veličine od 1,5 baštine, 1 posjed od 1,25 baština, 14 posjeda od 1 baštine i 3 posjeda od 0,25 baština.

Seljaci-krajišnici bili su svrstani u 26 skupina različite brojnosti koje su posjedovale po 1 baštinu i 58 skupina (također različite brojnosti) koje su posjedovale po 2 baštine. U prvoj je skupini bilo 127, a u drugoj 154 domaćinstva, a 12 je domaćinstava bilo bez zemljišnog posjeda. Iz prve skupine

48 domaćinstava posjedovalo je	1/4 baštine,
35 domaćinstava posjedovalo je	1/5 baštine
30 domaćinstava posjedovalo je	1/6 baštine
14 domaćinstava posjedovalo je	1/7 baštine

Iz druge skupine

52 domaćinstva posjedovalo je	1/2 baštine
35 domaćinstva posjedovalo je	2/5 baštine
18 domaćinstva posjedovalo je	1/3 baštine
28 domaćinstava posjedovalo je	2/7 baštine
8 domaćinstava posjedovalo je	1/4 baštine
13 domaćinstava posjedovalo je	2/13 baštine

Prosječna veličina posjeda bila je manja od 1/3 baštine.

e) Struktura bračnog stanja

Kakvo je stanje bilo s obzirom na brak na području Vojne krajine i njezinih dijelova 1857. godine pokazuje tabela 13 u kojoj je prikazan % udio triju grupacija u ukupnom broju: neoženjeni-neudate, oženjeni-udate i udovci-udovice.

Tabela 13. Struktura po bračnom stanju u Vojnoj krajini 1857. godine

Regimente	Neoženjeni -neudate	Oženjeni -udate	Udovci- udovice
Đurđevačka	49,2	45,6	5,2
Križevačka	44,5	49,5	6,0
Slavonske	45,7	47,8	6,5
Banske	51,8	42,8	5,4
Ličke	57,4	37,8	4,8
Komuniteti	55,5	35,7	8,8
Vojna krajina	52,0	42,5	5,5

Na području đurđevačke regimente neoženjenih-neudatih je ispod prosjeka u Vojnoj krajini, oženjenih-udate su iznad prosjeka, a udovci-udovice su oko prosjeka. Najviše neoženjenih-neudatih je u ličkim regimentama, najviše oženjenih-udatih u križevačkoj regimenti, a najviše udovaca-udovica u krajiškim komunitetima.

U grupaciji neoženjeni-neudate u svim je dijelovima Vojne krajine bilo više muških nego ženskih. Dok je prosjek u Vojnoj krajini (Ma) 1062, u đurđevačkoj je regimenti znatno ispod prosjeka - 1128. Na 1000 udovaca dolazi udovica prema ovom pregledu:

đurđevačka regimenta	3079
križevačka	3142
slavonske regimente	2014
banske	2220
ličke	1451
krajiški komuniteti	3249
Vojna krajina	1989

Na području građanske Hrvatske i Slavonije na 1000 udovaca dolazilo je 2420 udovica, dakle 1431 udovica više nego na području Vojne krajine. Stanje po županijama:

zagrebačka	3612
varaždinska	2693
riječka	2523
osiječka	1563
požeška	1422

I u županijama je u grupaciji neoženjeni-neudate više muških nego ženskih, dok je ukupno u sve tri grupacije više ženskih nego muških (F 1015).

7. DINAMIKA RAĐANJA

U razdoblju 1726-1857. rodilo se ukupno 18617 živorođene djece, od čega 9600 muške i 9017 ženske, pa se u tom razdoblju na 1000 ženske rodilo 1065 muške djece, odnosno na 1000 muške 939 ženske djece. Kretanje broja rođenih po spolu i ukupno, godišni prosjek i koeficijent maskuliniteta po 5-godištima pokazuje tabela 14.

Koeficijenti maskuliniteta (Ma) se znatno razlikuju, ali su svi, osim jednog 5-godišta (1783-1787), iznad 1000. Najveći je bio u razdoblju 1798-1802. Međutim, po godišnjem broju rođenih po spolu izlazi da se svake 3-4 godine rodilo više ženske nego muške djece, ali s koeficijentima maskuliniteta neznatno iznad 1000.

Na temelju ukupnog broja poroda po 5-godištima izlazi (na temelju eksponencijalnog trenda) da je broj poroda u svakih pet godina rastao prosječno za 2,33%.

Koeficijent korelacije od 0,9119 u vrlo velikoj je mjeri ovisnost broja poroda o broju sklopljenih brakova. Račun je načinjen na temelju 5-godišnjih prosjeka u razdoblju 1753-1857.

Odnos između broja muške živorođene djece (Nm) i ukupnog broja živorođene djece (N) daje aposteriornu vjerojatnost rađanja muškog djeteta (p), a vjerojatnost rađanja ženskog djeteta je $q = 1 - p$.¹⁹ Tabela 15 prikazuje aposteriornu vjerojatnost rađanja po spolu u Virju po 10-godištima. U svim je decenijama veća vjerojatnost rađanja muške djece, a najveća je u razdoblju 1798-1807, 0,533.

Dinamika rađanja na području »deset župa« po 10-godištima prikazana je u tabeli 16, u kojoj su podaci i za Virje radi lakše usporedbe.

Tabela 14. Dinamika rađanja u Virju po 5-godištima, 1728-1857

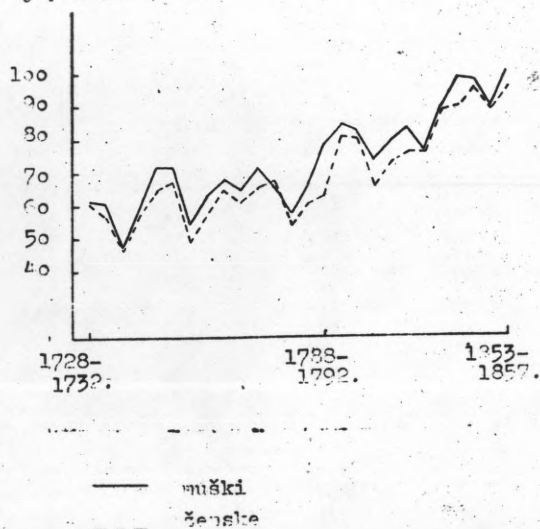
Razdoblja	Broj rođenih			God. prosjek	Ma
	M	Ž	S		
1728-1732.	306	301	607	121	1016
1733-1737.	300	282	582	116	1064
1738-1742.	236	228	464	93	1035
1743-1747.	297	287	584	117	1035
1748-1752.	355	319	674	135	1113
1753-1757.	356	336	692	138	1065
1758-1762.	269	239	508	102	1125
1763-1767.	308	279	587	117	1104
1768-1772.	334	320	654	131	1044

1773-1777.	321	298	619	122	1077
1778-1782.	356	322	678	136	1105
1783-1787.	325	329	654	131	988
1788-1792.	286	264	550	110	1083
1793-1797.	332	293	625	125	1133
1798-1802.	389	311	700	140	1251
1803-1807.	419	398	817	163	1053
1808-1812.	408	395	803	160	1033
1813-1817.	363	323	686	137	1124
1818-1822.	394	359	753	150	1097
1823-1827.	414	375	789	160	1104
1828-1832.	379	376	755	151	1008
1833-1837.	444	441	885	177	1007
1838-1842.	488	444	932	186	1100
1843-1847.	484	477	961	192	1015
1848-1852.	444	441	885	177	1007
1853-1857.	501	476	977	195	1052

Tabela 15. Aposteriorna vjerojatnost rođenja djeteta po spolu u Virju

Razdoblja	Muški	Ženske
1728-1737.	0,510	0,490
1738-1747.	0,509	0,491
1748-1757.	0,520	0,480
1758-1767.	0,527	0,473
1768-1777.	0,515	0,485
1778-1787.	0,511	0,489
1788-1797.	0,526	0,474
1798-1807.	0,533	0,467
1808-1817.	0,518	0,482
1818-1827.	0,524	0,486
1828-1837.	0,502	0,498
1838-1847.	0,514	0,486
1848-1857.	0,508	0,492
1728-1857.	0,516	0,484

Broj poroda

Grafikon 3. Dinamika rađanja u Virju po spolu i u 5-godištima

8: STOPE NATALITETA

S obzirom na to da se broj ukupnog stanovništva s kojim raspolažemo za računanje opće stope nataliteta (a to vrijedi i za opću stopu mortaliteta) ne odnosi na »kritičan dan« popisa (osim za 1857. godinu), opću stopu nataliteta računali na tri osnove: broj rođenih godine za koju imamo ukupan broj stanovnika, trogodišnji i petogodišnji prosjek rođenih sa središnjom godinom za koju raspolažemo s ukupnim brojem stanovni-

Tabela 16. Dinamika rađanja na području »deset župa« po 10-godištima

	Troj- stvo V.	Miholja- nec	Virje	Pito- mača	Sandro- vac	Ferdinan- dovac	Mosti	Cigle- na	Koza- revac	Klo- štar P.
1692-1697.	410*									
1698-1707.	945									
1708-1717.	778									
1718-1727.	931	302*	316*							
1728-1737.	1814	701	1189	1214*						
1738-1747.	1468	747	1048	1689						
1748-1757.	1949*	868	1366	2144						
1758-1767.	1276*	689	1095	1565	618*					
1768-1777.	1601	695	1273	1664	666					
1778-1787.	1630	670	1332	1761	549	103*				
1788-1797.	810	208*	1175	1188	362	233				
1798-1807.	845	458*	1517	1349	517	298	112*			
1808-1817.	682	597	1489	1412	580	298	499	432*		
1818-1827.	735	646	1542	1456	521	135*	558	798	395*	
1828-1837.	843	581	1640	1717	526		541	810	595	907*
1838-1847.	874	691	1893	1964	643		546	966	604	1998
1848-1857.	765	667	1862	1861	692		602	975	653	2042

* 10-godišta s nepotpunim brojem godina

ka. Tako smo dobili tri različite stope koje pružaju okvir za stvarnu stopu nataliteta. Rezultati su u tabeli 17.

Tabela 17. Kretanje opće stope nataliteta u Virju

Godine	god.	Stope 3-god.	5-god.
1771.	48,7	55,7	52,2
1789.	30,3	38,6	42,1
1808.	51,2	52,5	51,2
1817.	41,7	41,4	45,6
1826.	44,9	45,5	46,7
1839.	43,8	45,1	46,3
1851.	39,8	39,2	40,0
1857.	41,2	39,8	38,1

Usporedba stopa u nizu pokazuje da su prve stope (osim zadnje) najniže. Sve tri stope lagano padaju, ali se na kraju zadržavaju na oko 40%.

Korelacija između broja stanovnika u pojedinim godinama sa prosječnim brojem rođenih u tim godinama iskazuje se vrlo visokim koeficijentom od 0,9148. Računamo li s 5-godišnjim prosjecima rođenih, dobit ćemo koeficijent korelacije od 0,9283 (nešto viši koeficijent nego u prvom slučaju), što bi moglo značiti da su i stope nataliteta, dobivene na temelju 5-godišnjih prosjeka rođenih, točnije nego na temelju jednogodišnjeg broja.

Na temelju raspoloživih podataka o kretanju ukupnog broja stanovnika i broja poroda možemo na isti način izračunati opće stope nataliteta u župama Pitomača i Miholjanec. Rezultati su prikazani u tabelama 18 i 19. Usporedbom stanja i kretanja općih stopa nataliteta u Virju, Pitomači i Miholjancu možemo utvrditi neke međusobne sličnosti. U sva tri slučaja stopa 1780. godine je niža nego 1771. godine, a 1808 je viša. Dok je u Virju i Pitomači došlo do ponovnog sniženja stopa, u Miholjancu se javlja dalje povećanje. U sva tri slučaja 1857. godine dolazi do porasta stope nataliteta. Prosječne su stope u Pitomači i Miholjancu podjednake i kreću se oko 51%, a stopa u Virju je niža – oko 42%.

Prosječna stopa nataliteta u đurđevačkoj regimenti u razdoblju 1830–1847. iznosi 50,98%. U susjednoj križevačkoj regimenti stopa iznosi 50,22%. Među krajiškim regimentama najnižu stopu (41,51% imala je lička, a najvišu (53,42%) petrovaradinska regimenta.²⁰

Tabela 18. Kretanje opće stope nataliteta u župi Pitomača

Godine	god.	Stope 3-god.	5-god.
1771.	58,2	68,7	69,9
1789.	54,5	47,8	58,3
1808.	57,1	65,8	59,2
1817.	40,8	37,9	44,1
1826.	56,2	55,2	54,0
1839.	45,1	52,1	51,8
1851.	42,9	45,4	44,4
1857.	55,9		

Tabela 19. Kretanje opće stope nataliteta u župi Miholjanec

Godine	god.	Stope 3-god.	5-god.
1771.	56,5	63,7	60,3
1789.	30,5	40,7	49,0
1808.	44,0	56,9	56,9
1817.	79,8	58,3	61,2
1826.	64,8	58,7	64,8
1839.	42,3	48,0	47,3
1851.	48,6	45,4	41,4
1857.	55,0		

9. SEZONSKO KRETANJE ZAČEĆA I RAĐANJA

Sezonsko kretanje rođenja, umiranja i vjenčanja utvrdili smo na temelju proporcionalnih brojeva, koji zamjenjuju apsolutne brojeve.²¹ Kod sezonskog kretanja rođenja treba promatrati i sezonsko kretanje začeca koje se dobije iz tih podataka, samo se načini vremenski pomak za 9 mjeseci unatrag. Pregled sezonskog kretanja začeca i rađanja dajemo u tabeli 20 za dva velika razdoblja: 1728–1797, 1798–1857, te ukupno razdoblje 1728–1857, koje smo dali i po spolu.

Tabela 20. Sezonsko kretanje začeca i rađanja u Virju

Mjeseci začeca	Mjeseci rođenja	1728– 1797.	1798– 1857.	1728 – 1857.		
				M	Ž	S
IV	I	123	108	116	114	115
V	II	104	116	112	110	110
VI	III	107	106	104	108	106
VII	IV	96	96	93	100	96
VIII	V	71	76	74	73	74
IX	VI	66	72	72	66	69
X	VII	76	80	80	77	78
XI	VIII	92	97	95	94	95
XII	IX	125	116	120	121	120
I	X	133	127	133	125	130
II	XI	115	106	106	114	110
III	XII	92	100	95	98	97

Najveći broj, u svim razdobljima, začetih bio je u siječnju, a rođenih u listopadu. Najmanji broj začetih bio je u rujnu, a rođenih u lipnju. Usporedbom po 10-godišnjim razdobljima možemo utvrditi neke razlike u mjesecima kad se javlja minimum i maksimum. Vidi tabelu 21.

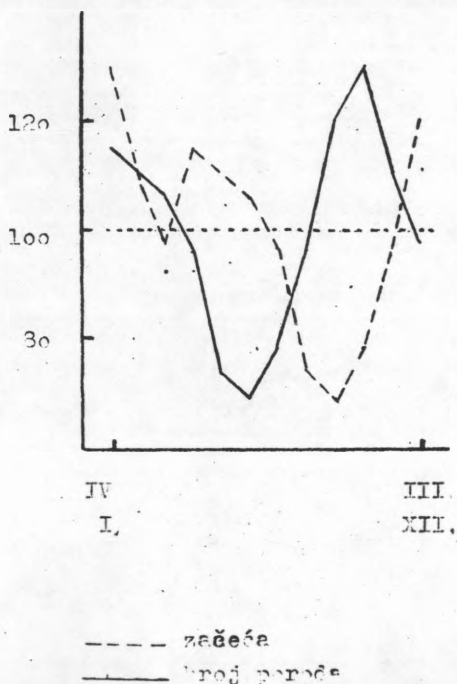
Tabela 21. Minimumi i maksimumi sezonskog kretanja začeca i rođenja u Virju

Razdoblja	Minimum		Maksimum	
	začeca	rođenja	začeca	rođenja
1728–1737.	VIII	V	I	X
1738–1747.	IX	VI	I	X
1748–1757.	X	VII	IV	I
1758–1767.	X	VII	IV	I
1768–1777.	IX	VI	I	X

1778-1787.	VIII	V	XII	IX
1788-1797.	VIII	V	I	X
1798-1807.	X	VII	V	II
1808-1817.	IX	VI	I	X
1818-1827.	X	VII	I	X
1828-1837.	VIII	V	I	X
1838-1847.	IX	VI	I	X
1848-1857.	IX	VI	V	II

Iz pregleda je jasno da su neki mjeseci isključeni iz minimuma, odnosno maksimuma.

Sezonsko kretanje rođenja je u neposrednoj vezi i zavisnosti o sezonskom kretanju začeća: maksimum je začeća zimi, a minimumi ljeti, kad je seksualna aktivnost smanjena iscrpljujućim poljoprivrednim radovima. Ovakvo sezonsko kretanje je značajka poljoprivredne populacije. Sezonsko kretanje začeća svojim maksimumom podudara se sa sezonskim kretanjem vjenčanja kad nastaje mogućnosti povećanog broja začeća.

Grafikon 4. Sezonska kretanja začeća i rađanja u Virju

10. VANBRAČNA DJECA

Od ukupno živorođene djece jedan se dio rodio izvan bračne zajednice. Broj vanbračne djece, a naročito njihov udio u ukupnom broju živorođene djece, kao i kretanje tog udjela, značajan je indikator stanja u određenoj populaciji. Broj vanbračne djece može biti i vrlo velik usprkos nepovoljnim uvjetima za vanbračno dijete i njegovu majku i obratno.

Stanje u Virju pokazuje tabela 22 u kojoj je prikazan 10-godišnji broj vanbračne djece, ukupno i po spolu, kao i njihov udio u ukupnom broju živorođene djece.

Tabela 22. Kretanje vanbračne djece u Virju

Razdoblje	Broj vanbračne djece			% udio
	M	Ž	S	
1728-1737.	13	15	28	2,35
1738-1747.	12	10	22	2,10
1748-1757.	15	11	26	1,90
1758-1767.	18	10	28	2,56
1768-1777.	21	9	30	2,36
1778-1787.	13	13	26	1,95
1788-1797.	20	14	34	2,89
1798-1807.	26	18	44	2,90
1808-1817.	24	15	39	2,62
1818-1827.	15	13	28	1,82
1828-1837.	23	27	50	3,05
1838-1847.	29	14	43	2,27
1848-1857.	30	32	62	3,33
1728-1857.	259	201	460	2,50

Najveći je udio u zadnjoj deceniji: 3,33%. Porast udjela teško je uočljiv: udio u razdoblju 1728-1797. je 2,29%, a u razdoblju 1798-1857. je 2,67%. Međutim, ako kretanje pratimo na temelju trostrukih pomičnih prosjeka, utvrdit ćemo da je porast stalan iako neznatan.

Koeficijent maskuliniteta vanbračne djece znatno je veći od ukupno živorođene djece i iznosi (u razdoblju 1728-1857) 1289 muške na 1000 djece. Koeficijent u XVIII stoljeću je veći (1366) nego u prvoj polovini XIX stoljeća (1235).

Imamo nekoliko podataka o vanbračnoj djeci na području đurđevačke regimente u prvoj polovini XIX stoljeća. Usporedni pregled udjela za navedene godine pokazuje stanje u Virju, te đurđevačkoj regimenti i Vojnoj krajini ukupno u tabeli 23.

Tabela 23. Usporedni pregled udjela vanbračne djece

Razdoblje	Virje	Đurđevačka regimenta	Vojna krajina
1833-1837.	3,84	1,42	1,41
1838-1842.	2,36	0,74	1,17
1843-1847.	2,19	0,78	1,32
1830-1847.	2,75	0,95	1,30

Najveće su vrijednosti u Virju, zatim u Vojnoj krajini, a najmanje su u đurđevačkoj regimenti. Iako su to male vrijednosti, ipak su one i do tri put veće nego u regimenti: bez Virja u regimenti iznosi 0,85%. Još jedan usporedni podatak za razdoblje 1830-1837; u Virju je svako tridesetšesto dijete rođeno kao vanbračno, u đurđevačkoj regimenti svako stopeto, a u Vojnoj krajini svako sedamdesetsedmo dijete.

Možemo zabilježiti da je 1847. godine u Bjelovaru (sjedištu regimente) udio vanbračne djece iznosio 22,8%; u Ivaniću (drugom komunitetu varaždinskog generalata), pak, 11,1%.

Raspravljajući o uzrocima pojave vanbračne djece, a posebice njezinog kretanja, utvrdili smo da postoji znatna korelacija između udjela vanbračne djece u ukupnom broju živorođene djece sa udjelom »nezavičajnih« stanovnika u ukupnom prisutnom stanovništvu.²² U popisu stanovništva 1857. godine udio »nezavičajnih« stanovnika u đurđevačkoj regimenti iznosi samo 2%. Taj udio u križevačkoj regimenti iznosi 3,3%; u krajiškim komunitetima 14,8% a u Vojnoj krajini prosječno 1,7%. Izdvajamo Bjelovar s udjelom od 20,5%.

O majkama vanbračne djece u Virju znademo neke pojedinosti onako kako su zabilježene u matičnim knjigama rođenih. Takvih podataka ima znatno više u prvoj polovini XIX stoljeća nego ranije. U razdoblju 1788–1857. 228 majki rodilo je 300 vanbračne djece, tako da na 100 majki dolazi 131 vanbračno dijete. U istom razdoblju po broju djece bila je ovakva struktura:

1 dijete	184 majke
2 djeteta	28 majki
3 djece	7 majki
4 djece	6 majki
5 djece	3 majke

U razdoblju 1831–1857. među majkama bilo je 13 udovica, 16 neudatih, 4 udate, a za 2 majke piše da su im muževi u vojnom taboru. Bilo je 6 sluškinja i 1 kuharica. Samo za 6 majki piše mjesto njihova dolaska, sve su ostale majke vanbračne djece Virovke.

11. DINAMIKA UMIRANJA

U razdoblju 1768–1877. umrlo je ukupno 14630 osoba. Broj umrlih po spolu možemo kontinuirano pratiti tek od 1794. godine: u razdoblju 1794–1877. umrlo je ukupno 11895 osoba, od čega 6150 muških i 5745 ženskih. Koficijent maskuliniteta iznosi 1070.

Kretanje broja umrlih po spolu i ukupno, te koficijent maskuliniteta, po 5-godištima i godišnji prosjek pokazuje tabela 24.

U dinamici umiranja možemo razlikovati dva velika razdoblja: 1768–1857. i 1858–1877. U prvom je razdoblju godišnji prosjek 116 umrlih osoba. Znatno iznad prosjeka umrlo je 1772. tj. 213, 1807. je 220, 1816. je 210. U drugom je razdoblju godišnji prosjek 208 umrlih. Znatno iznad prosjeka umrlo je 1871. tj. 345, a 1874. je 405.

Dinamika umiranja na području »deset župa« po 10-godištima prikazana je u tabeli 25. Do porasta broja umrlih u svim župama došlo je u desetogodištu 1808–1817, a to je vrijeme »napoleonskih ratova«, i u desetogodištu 1848–1857. tj. u vrijeme ratova u Mađarskoj.

12. STOPE MORTALITETA

Zbog istih razloga kao i kod računanja opće stope nataliteta jednak smo postupak primijenili kod računanja opće stope mortaliteta. Rezultati su prikazani u tabeli 26.

Tabela 24. Kretanje broja umrlih u Virju po 5-godištima

Razdoblja	Broj umrlih			God. prosjek	Ma
	M	Ž	S		
1768–1772.			675	135	
1773–1777.			439	88	
1778–1782.			405	81	
1783–1787.			655	131	
1788–1792.			479	96	
1793–1797.			532	106	
1798–1802.	282	265	547	109	1064
1803–1807.	375	357	732	146	1050
1808–1812.	271	261	532	106	1038
1813–1817.	352	389	741	148	905
1818–1822.	278	288	566	113	965
1823–1827.	279	221	500	100	1262
1828–1832.	293	272	565	113	1078
1833–1837.	276	243	519	104	1136
1838–1842.	318	271	589	118	1173
1843–1847.	332	337	669	134	985
1848–1852.	313	324	637	127	964
1853–1857.	344	342	686	137	1006
1858–1862.	455	382	837	167	1192
1863–1867.	431	360	791	158	1197
1868–1872.	654	613	1267	253	1067
1873–1877.	644	623	1267	253	1034

Opće stope mortaliteta su u opadanju i četrdesetih i pedesetih godina XIX stoljeća prelaze ispod kritične

Tabela 26. Opća stopa mortaliteta u Virju

Godine	St o p e		
	god.	3-god.	5-god.
1771.	79,3	76,3	62,7
1789.	47,2	46,4	41,7
1808.	30,2	43,9	47,4
1817.	55,0	57,3	51,8
1826.	32,8	32,9	31,1
1839.	36,2	27,3	27,3
1851.	27,2	24,2	27,8
1857.	20,2	24,9	26,6

Tabela 25. Dinamika umiranja na području »deset župa« po 10-godištima

	Trojstvo V.	Miholja-nec	Virje	Pito-maća	Šandro-vac	Kloštar P.	Ferdinan-dovac	Mosti	Ciglena	Kozare-vac
1738–1747.	168*	588*								
1748–1757.	311	843	250*							
1758–1767.	545	883	473							
1768–1777.	1082	842	1114	1374*	660*	1367*				
1778–1787.	1052	539	1060	844*	550	2061	120*			
1788–1797.	794	666	1011	903*	368	1021	130			
1798–1807.	541	483	1279	1235	437	1474	157	103*		
1808–1817.	720	457	1273	1424	694	1496	218	522	339*	
1818–1827.	517	378	1066	1056	394	1072	211	431	474	300*
1828–1837.	671	434	1084	1380	494	1362	213	443	813	543
1838–1847.	621	390	1258	1379	499	1351	241	431	770	528
1848–1857.	668	518	1323	1656	599	1639	316	507	859	628

* 10-godišta s nepotpunim brojem godina.

granice od 30%, dok se stope nataliteta nisu ni približile toj granici. Prelaz granice je radikaln.

Opće stope mortaliteta u župama Pitomača, Miholjanec i Kloštar Podravski prikazane su u tabelama 27, 28 i 29.

Usporedbom stopa mortaliteta dolazimo do rezultata da je prosječna stopa najniža u Virju (oko 40%), viša je u Pitomači (oko 45%), zatim u Miholjancu (oko 50%) i najviša u Kloštru Podravskom (oko 60%). Neke zajedničke značajke ovih podataka: najviše su stope 1771. godine, najniže su 1857. godine, stope 1817. godine su znatno više od prethodnih i naknadnih godina. Najviša je stopa 1817. godine u Kloštru Podravskom, čak 148,5%.

Prosječna stopa mortaliteta u razdoblju 1830–1847. u đurđevačkoj regimenti iznosi 42,81%, a u susjednoj križevačkoj regimenti 46,20%. Među krajiškim regimentama najniža je bila u ličkoj (23,74%), a najviša u petrovaradinskoj regimenti (51,59%).²³

Tabela 27. Opća stopa mortaliteta u župi Pitomača

Godine	god.	Stope 3-god.	5-god.
1771.	59,0	77,1	70,4
1789.	—	—	—
1808.	41,7	39,2	56,7
1817.	77,7	62,5	56,7
1826.	37,9	36,0	34,4
1839.	45,9	37,2	34,0
1851.	33,1	29,6	37,9
1857.	30,6	—	—

Tabela 28. Opća stopa mortaliteta u župi Miholjanec

Godine	god.	Stope 3-god.	5-god.
1771.	88,3	99,7	80,5
1789.	77,7	68,5	62,0
1808.	49,5	41,3	43,1
1817.	59,3	49,8	42,1
1826.	40,3	35,0	35,9
1839.	41,6	31,1	27,5
1851.	33,5	32,9	36,8
1857.	28,7	—	—

Tabela 29. Opća stopa mortaliteta u župi Kloštar Podravski

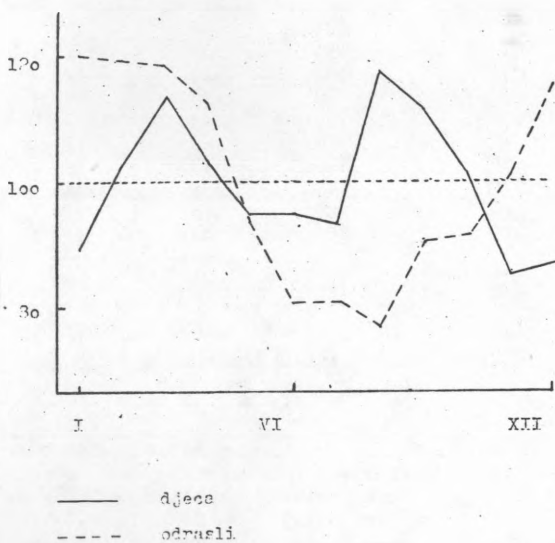
Godine	god.	Stope 3-god.	5-god.
1771.	—	—	—
1789.	63,0	45,4	64,7
1808.	56,8	57,6	64,0
1817.	148,5	87,9	75,9
1826.	40,6	45,0	33,7
1839.	58,7	33,9	31,6
1851.	39,8	33,8	42,3
1857.	27,8	—	—

13. SEZONSKO KRETANJE UMIRANJA

Sezonsko kretanje broja umrlih osoba po 10-godištima pratimo razvrstane po nekim dobnim skupinama. Da bismo mogli obuhvatiti što veće razdoblje, a s obzirom na mogućnosti praćenja koje nam pružaju podaci matičnih knjiga, razvrstali smo u dvije dobnе grupe: djeca do navršenih 12 godina i odrasli. Prosječno kretanje u razdoblju 1778–1857. prikazano je u tabeli 30 i na grafikonu 5.

Tabela 30. Sezonsko kretanje umiranja u Virju

Mj.	Djeca	Odrasli	Ukupno
I	84	130	102
II	114	129	120
III	120	128	122
IV	105	119	114
V	92	90	90
VI	92	70	80
VII	90	71	82
VIII	126	67	107
IX	117	85	104
X	102	87	95
XI	78	101	88
XII	80	123	96

Grafikon 5. Sezonsko kretanje umiranja u Virju

Minimalne i maksimalne vrijednosti po mjesecima u 10-godišnjim razdobljima, a po dobnim skupinama smjenjivale su se redosljedom prikazanim u tabeli 31.

Tabela 31. Minimumi i maksimumi sezonskog kretanja umiranja

Razdoblja	Djeca		Odrasli	
	Mi	Ma	Mi	Ma
1778–1787.	XI	IX	VII	IX
1788–1797.	I	VI	VII	I
1798–1807.	XI	VIII	VI	II
1808–1817.	XII	VIII	VI	IV
1818–1827.	VI	III	IX	III
1828–1837.	VI	VIII	IX	III
1838–1847.	V	VIII	VII	I
1848–1857.	VI	III	VI	I
1778–1857.	XI	VIII	VIII	I

U cijelom razdoblju 1778–1857. prosječno je najmanje umiralo u studenom, a najviše u kolovozu. Odrasli najmanje u kolovozu, a najviše u siječnju. No, postoje razlike između dojenčadi i »ostale djece«, kao i odraslih osoba i starih 50 i više godina. U razdoblju 1828–1857. grupu »djeca« razdijelili smo na dva dijela: dojenčad i ostala djeca. U razdoblju 1848–1857. grupu »odrasli« razdijelili smo, također, na dva dijela: odrasli do 50 godina i osobe u dobi 50 i više godina. Rezultate vidi u tabeli 32.

Tabela 32. Sezonsko kretanje umiranja po dobnim skupinama u Virju

Mjeseci	1828–1837.		1838–1847.		1848–1857.		ostali	stari 50 i više god.
	dojenčad	ostala djeca	dojenčad	ostala djeca	dojenčad	ostala djeca		
I	122	46	107	70	110	73	134	151
II	119	62	121	62	108	170	134	118
III	108	122	126	97	141	159	131	81
IV	79	95	94	59	78	101	90	110
V	63	143	72	77	83	81	75	63
VI	76	84	81	114	80	38	52	84
VII	126	117	44	87	80	73	69	108
VIII	115	138	119	176	89	146	91	85
IX	97	116	104	128	92	93	81	116
X	94	147	146	133	122	90	109	81
XI	79	84	107	90	89	50	103	60
XII	122	46	82	107	128	126	131	143

14. PROSJEČNA DOB UMRLIH

Prosječna dob umrlih u Virju, u duljim razdobljima, vrlo je niska.²⁴ Matične knjige umrlih pružaju nam neposredne podatke tek od početka XIX stoljeća. U razdoblju 1808–1877. broj umrle djece do navršene 4 godine iznosi prosječno 50,96% od ukupno umrlih osoba, što znači da je prosječna dob umrlih manja od 4 godine. Isto je stanje i u razdobljima 1808–1857. i 1858–1877.

Ako u ukupnom razdoblju 1808–1877. uzmemo u obzir sastav po spolu, onda je udio muških 53,4% i ženskih 48,4%. Medijalna prosječna dob muških je 3,25, a ženskih 4,4 godine, ili ukupan prosjek 3,7 godina.

Udio umrle djece do navršene 4 godine u ukupnom broju umrlih osoba po 5- i 10-godištima pokazuje tabela 33.

Promotrimo li kretanje smrtnosti po godišnjim dobima – zima: siječanj–ožujak, proljeće: travanj–lipanj, ljeto: srpanj–rujan, i jesen: listopad–prosinac – dobit ćemo odgovor na pitanje koje je godišnje doba bilo »najpogodnije« za umiranje određenih dobnih skupina. Dok je u razdoblju 1778–1857. prosječno djece do navršene 12 godina najviše umiralo ljeti, a najmanje u jesen, odrasli su najviše umirali zimi, a najmanje ljeti.

	Zima	Proljeće	Ljeto	Jesen
Djeca do 12 godina	318	289	333	360
Odrasli	387	279	223	311

Izdvojimo li umrlu dojenčad, u razdoblju 1828–1857. sezonsko kretanje pokazuje najmanji pomor u proljeće i ljeti, a najveći u jesen i zimi. Ovakvo kretanje pomora dojenčadi vezano je i s okolnošću da majke, uslijed zamornih poljoprivrednih radova, ostaju bez dovoljno mlijeka za novorođenčad, pa nedovoljno ishranjena umiru u velikom broju. Vrijeme povećanog pomora dojenčadi podudara se i s povećanim brojem poroda u isto vrijeme. Ta je veza značajna što pokazuje koeficijent korelacije između pomora dojenčadi i poroda koji iznosi 0,793.

Tabela 33. Udio umrle djece do 4 godine u ukupnom broju umrlih

Razdoblja	% udio	Razdoblja	% udio
1808–1812.	56,0		
1813–1817.	49,2	1808–1817.	51,2
1818–1822.	49,3		
1823–1827.	60,2	1818–1827.	57,6
1828–1832.	45,1		
1833–1837.	50,7	1828–1837.	47,8
1838–1842.	50,9		
1843–1847.	51,4	1838–1847.	51,2
1848–1852.	47,1		
1853–1857.	45,3	1848–1857.	46,2
1858–1862.	52,7		
1863–1867.	57,0	1858–1867.	54,8
1868–1872.	50,0		
1873–1877.	49,1	1868–1877.	49,5

U 5-godištima najniži je udio (45,1%) u razdoblju 1828–1832, a u 10-godištima u razdoblju 1848–1857. (46,2%). To znači da je u tim razdobljima i najviša prosječna dob umrlih. (Iako još uvijek vrlo niska – niža od 9 godina: u prvoj slučaju 6,8 i u drugom 6,5 godina.) Najniža prosječna dob umrlih bila je u razdoblju 1823–1827, svega 2,3 godine. Stanja su različita, ako računamo godišnje prosjeke.

Ovi podaci pokazuju da u Virju nema na tom području znatnijih promjena i ne može se naslutiti pravac povećanja prosječne dobi umrlih.

Prosječna dob umrlih u prvoj polovini XIX stoljeća po 5-godištima na području »devet župa« prikazana je u tabeli 34.

Tabela 34. Prosječna dob umrlih na području »devet župa«, po 5-godištima

Razdoblja	Pitomača	Šandrovac	Mosti	Kozarevac	Kloštar P.	Ferdinandovac	Trojstvo V.	Miholjanec	Ciglena
1793–1797.	50,6								
1798–1802.	53,3								
1803–1807.	42,6	49,6							
1808–1812.	44,4	51,4	51,4						
1813–1817.	57,1	45,1	46,1						
1818–1822.	50,8	48,1	51,0						
1823–1827.	56,7	56,4	61,3	50,3					
1828–1832.	53,8	53,7	49,4	42,5	50,2				
1833–1837.	57,1	52,3	53,8	45,3	57,0	52,0	53,1	42,3	50,3
1838–1842.	61,5	53,9	45,6	43,6	59,6	58,2	57,6	54,5	64,8
1843–1847.	56,8	61,3	55,2	51,6	51,0	49,6	50,5	50,7	59,5
1848–1852.	50,3	51,9	54,4	45,6	53,6	47,1	50,8	53,2	53,7
1853–1857.	53,0	50,7	49,6	62,1	56,5	43,8	52,9	48,1	59,2
1833–1857.	55,2	51,5	51,6	48,7	55,2	49,3	52,9	48,1	57,9

Prikaz sadrži postotne udjele umrle djece do 4 godine u ukupnom broju umrlih: udio od 50% znači prosječnu dob od 4 godine, udio veći od 30% znači prosječnu dob nižu od 4 godine, a manji od 50% višu od 4 godine.

Prosječna dob u razdoblju 1833–1847. bila je niža od 4 godina u župama: Pitomača, Mosti, Veliko Trojstvo, Šandrovac, Ciglena i Kloštar Podravski, a više od 4 godine u župama: Virje, Kozarevac, Ferdinandovac i Miholjanec. Njaniža prosječna dob bila je u župi Ciglena, a najviša u župi Miholjanec.

Po pojedinim 5-godištima najniža prosječna dob bila je u župi Ciglena u razdoblju 1838–1842, a najviša u župi Miholjanec u razdoblju 1833–1837.

Na području Vojne krajine prosječno je stanje bilo nešto drukčije što se vidi iz podataka u tabeli 35.

Tabela 35. Prosječna dob umrlih u Vojnoj krajini

Razdoblja	% udio
1838–1842.	47,3
1843–1847.	49,1
1848–1852.	39,9
1853–1857.	46,2
1838–1857.	44,9

Najviša prosječna dob umrlih u Vojnoj krajini bila je u razdoblju 1848–1852. Taj je prosjek viši nego u bilo kojoj župi iz gornjeg pregleda.

15. SMRTNOST DOJENČADI

Za istraživanje dojenčadi i njezino značenje odlučujuća je razlog »da je mortalitet dojenčadi jedan od ključnih pokazatelja prilika smrtnosti u jednoj populaciji i dostignute razine životnog standarda«.²⁵

Smrtnost dojenčadi i njezino kretanje u Virju pratit ćemo kao udio umrle dojenčadi u ukupnom broju umrlih osoba, te kao stopu smrtnosti dojenčadi na 1000 živorođene djece. Budući da promatramo 5-godišnja razdoblja, primijenit ćemo najjednostavniji pokazatelj smrtnosti dojenčadi: odnos umrle dojenčadi u kalendarskoj godini i živorođene djece u istom vremenu.²⁶ Pored toga za analizu ove pojave uzimamo podatke o dobi kako su upisani u matičnim knjigama.

Tabela 36. Postotni udio umrle dojenčadi u ukupno umrlim osobama

Razdoblja	Muški	Ženske	Ukupno
1818–1822.	33,1	26,0	29,8
1823–1827.	39,8	30,8	36,0
1828–1832.	30,8	27,6	28,8
1833–1837.	34,4	33,7	34,5
1838–1842.	31,1	23,2	27,5
1843–1847.	36,7	27,0	31,8
1848–1852.	33,5	27,8	30,6
1853–1857.	32,8	25,4	29,2
1858–1862.	32,3	31,1	31,8
1863–1867.	41,5	34,2	38,2
1868–1872.	32,7	26,6	29,8
1873–1877.	30,4	27,9	29,2
1818–1837.	37,7	29,7	32,1
1838–1857.	33,5	26,0	29,8
1858–1877.	33,7	29,3	31,6

U svim je razdobljima umrlost muške dojenčadi veća nego ženske. Udjeli po 5-godištima su različiti: porasti i padovi se smjenjuju. Kretanje udjela ne pokazuje jasan pravac pada udjela što znači da tijekom 60-godišnjeg

razdoblja nije došlo do zamjetnog poboljšanja u uvjetima rađanja i života koji određuju obim smrtnosti dojenčadi; razina se životnog standarda nije poboljšala.

Smrtnost dojenčadi, kao broj umrle dojenčadi na 1000 živorođene djece, pokazuje da je ona veća kod muške nego ženske djece: razlika je znatna – u razdoblju 1818 – 1857. dolazi prosječno na 1000 ženske 1235 muške dojenčadi. Uz određena kolebanja, kretanje stope smrtnosti dojenčadi, ipak, je neznatno smanjeno.

Tabela 37. Stopa smrtnosti dojenčadi u Virju

Razdoblja	Muški	Ženske	Ukupno
1818–1822.	234	209	222
1823–1827.	268	181	227
1828–1832.	222	199	211
1833–1837.	214	190	202
1838–1842.	203	142	174
1843–1847.	252	191	222
1848–1852.	236	204	220
1853–1857.	226	183	205
1818–1857.	231	187	210

16. UZROCI SMRTI

U matičnim knjigama umrlih nisu sustavno upisivani podaci o uzrocima smrti, a i neke su oznake suviše općenite i neodređene. U zadnjih dvadesetak godina te su oznake mnogo određenije. Zbog toga smo prikaz o uzrocima smrti podijelili na dva razdoblja: do 1857. i poslije te godine.

a) Žene, umrle u porodu

Iz načina vođenja knjiga zaključujemo da su zapisani svi slučajevi žena koje su umrle zbog porođajnih komplikacija. Broj i učestalost tih pojava vidi se u tabeli 38.

Tabela 38. Broj žena umrlih u porodu

Razdoblja	Broj	Razdoblja	Broj
1748–1797.	7	1858–1862.	10
1798–1807.	4	1863–1867.	7
1808–1817.	7	1868–1872.	4
1818–1827.	9	1873–1877.	7
1828–1837.	9		
1838–1847.	14		
1848–1857.	15		

Žene koje su umrle u porodu svrstali smo u dobne skupine po smrti:

Dob u godinama	Broj slučajeva	
	1748–1857.	1858–1877.
–19	1	1
20–24	11	4
25–29	14	9
30–34	15	7
35–39	7	5
40–44	8	2
45–	3	–
Nepoznato	6	–

Prosječna dob ovih žena u prvom razdoblju iznosi 30,8 godina, a u drugom 29,7 godina.

Pravo značenje i domašaj ovog uzroka utvrdit ćemo, ako računamo udio ovih žena u ukupnom broju umrlih žena u fertilnoj dobi. Taj je udio od 1798. godine po 10-godištima u stalnom porastu do 1847. otkad je u padu.

1798–1807.	4,3%
1808–1817.	7,7%
1818–1827.	9,6%
1828–1837.	10,5%
1838–1847.	17,3%
1848–1857.	13,0%
1858–1867.	12,1%
1868–1877.	5,0%

U nastavku prikazujemo stanje u ostalim župama koje redovito pratimo i analiziramo. U prvoj tabeli prosječna je dob umrlih po 10-godištima u razdoblju 1828–1857., a drugoj postotni udio umrlih žena u porodu u ukupnom broju umrlih žena u fertilnoj dobi.

Najviše prosječna dob umrlih žena je u župama Ferdinandovac, Kozarevac i Ciglena: u svim razdobljima viša od 30 godina. U Mostima i Sandrovcu u razdoblju 1848–1857. nijedna žena nije umrla u porodu, kao ni u Miholjancu u razdoblju 1828–1837.

Najveći je udio u župi Ferdinandovac u razdoblju 1838–1847. (30,8%).

Tabela 39. Prosječna dob umrlih žena u porodu

Župe	1828–1837.	1838–1847.	1848–1857.
Pitomača	31,4	29,0	30,2
Kozarevac	33,2	32,7	34,0
Mosti	29,9	20,0	–
Ferdinandovac	30,5*	31,5	32,0
Veliko Trojstvo	22,0*	26,0	32,4
Sandrovac	28,7*	25,0*	–
Miholjanec	–	26,5	28,0
Ciglena	30,4**	33,6	36,0
Kloštar Podravski	27,6	27,9	28,6

Tabela 40. Postotni udio žena umrlih u porodu u ukupnom broju umrlih žena u fertilnoj dobi

Župe	1828–1837.	1838–1847.	1848–1857.
Pitomača	9,2	17,8	10,3
Kozarevac	6,3	10,2	9,2
Mosti	17,8	4,4	–
Ferdinandovac	20,0*	30,8	15,4
Veliko Trojstvo	9,1*	6,1	11,8
Sandrovac	6,5*	2,5*	–
Miholjanec	–	8,0	16,0
Ciglena	19,4	9,1	1,5
Kloštar Podravski	9,6	17,3	8,6

* u razdoblju 1833–1837.

** u razdoblju 1831–1837.

b) Nesretni slučajevi

I nesretni slučajevi koji su završili smrću, također su vjerno registrirani. Među njima se brojnošću posebice ističu utapljanja. U prvom je razdoblju upisano ukupno

68 slučajeva: 29 muških i 39 ženskih osoba. U drugom je razdoblju upisano ukupno 27 slučajeva: 17 muških i 10 ženskih osoba.

Distribuciju po razdobljima i mjesecima pokazuju tabele 41 i 42.

Iz pregleda se vidi da je utopljenika najviše bilo u lipnju i srpnju (45,3%) – u vrijeme pojačanog ljetnog kupanja.

Ova je pojava tipična za Virje. U zapisima u matičnim knjigama spominje se da se nesreća dogodila »in palude« i »in lacu domesticco«, a izuzetno i u Dravi. O kojoj se močvari ili jezeru radi? Virovski je župnik 1850. godine zapisao, u vezi s opkopima sa vodom oko stare virovske crkve, da »ostatak tadašnje jame živi i dana danas«. Jama je imala 4 hvata širine i 3 »cipeliša« dubine i »služi selu pri požaru bolje kako svi zdenci«.

U ostalim nesretnim slučajevima radi se o smrtnim povredama na kolima, s konjima, u šumi, od groma. Najveća se tragedija dogodila 1763. godine. Župnik je zapisao – notandum pro futura rei memoria – da je za vrijeme »svadbene gozbe« grom usmratio trojicu gostiju (od 20, 40 i 60 godina), a mnogi su »ex utroque sexu parvuli et majores laesi et semivivi relictici«.

Tabela 41. Broj utopljenika po razdobljima

Razdoblja	Broj utopljenika	Razdoblja	Broj utopljenika
1759–1787.	6	1838–1847.	16
1798–1807.	14	1848–1857.	9
1808–1817.	1	1858–1867.	12
1818–1827.	8	1868–1877.	15
1828–1837.	14		

Tabela 42. Broj utopljenika po mjesecima

Mjeseci	Broj utopljenika	Mjeseci	Broj utopljenika
I	1	VII	20
II	1	VIII	7
III	6	IX	11
IV	9	X	3
V	10	XI	–
VI	23	XII	1

c) Dječja porođajna slabost

Ova oznaka često puta nije poblize određena. U razdoblju 1848–1857. umrlo je 15 žena »u porodu«, dok je u istom razdoblju umrlo 195 djece od porođajnih slabosti (debilitas ex partu). Djece je 13 puta više stradalo nego majki. Učestalost po mjesecima i po spolu pomora od ovog uzroka pokazuje tabela 43.

Od ukupno umrlih u tom razdoblju 14,7% ih je umrlo od »dječje slabosti u porodu«. Ako uzmemo broj rođenih u istom razdoblju, onda ih je umrlo 10,5% kratko vrijeme poslije poroda: muške je djece umrlo 11,6% i ženske 9,3%.

Udjeli umrlih u broju rođenih bili su: u prvom kvartalu 33,7%, u drugom kvartalu 28,5% u trećem kvartalu 28% i u četvrtom kvartalu 35,4%.

Tabela 43. Učestalost dječje porođajne slabosti

Mjeseci	Muški	Ženske	Svega
I	14	6	20
II	7	5	12
III	15	9	24
IV	4	7	11
V	10	4	14
VI	6	4	10
VII	10	6	16
VIII	8	8	16
IX	5	6	11
X	12	9	21
XI	7	8	15
XII	12	13	25
	110	85	195

d) Suha bolest

Jedan od učestalijih uzročnika smrti je i tuberkuloza (suha bolest, ftisis). U razdoblju 1848–1857. od te je bolesti umrlo 20,3%, a u razdoblju 1858–1867. 25% i u razdoblju 1868–1877. 8,6% od ukupnog broja umrlih. Struktura umrlih od te bolesti po spolu: u prvom razdoblju muški 44,3%, ženske 55,7%; u drugom razdoblju muški 53,8%, ženske 46,2%; u trećem razdoblju muški 50,2%, ženske 49,8%. Distribucija po mjesecima i po spolu u razdoblju 1848–1857. prikazana je u tabeli 44.

Tabela 44. Distribucija po mjesecima i po spolu

Mjeseci	Muški	Ženske	Svega
I	12	12	24
II	12	14	26
III	8	11	19
IV	14	15	29
V	8	9	17
VI	4	6	10
VII	7	14	21
VIII	6	14	20
IX	9	18	27
X	14	11	25
XI	5	15	20
XII	21	13	34
	120	149	269

Udjeli umrlih od tuberkuloze u ukupnom broju umrlih (1848–1857) bili su: u prvom kvartalu 57,7%, u drugom kvartalu 63%, u trećem kvartalu 64,1% i u četvrtom kvartalu 67,9%.

e) Groznica

Pošast ove bolesti vladala je u prvom razdoblju (1848–1857) kad je od nje umrlo 21,6% od ukupnog broja. U drugom i trećem razdoblju broj slučajeva je znatno smanjen, tj. na 4,2% odnosno 2,6%. U prvom i trećem razdoblju umrlo je više ženskih nego muških, dok je u drugom podjednak broj.

Učestalost po mjesecima i po spolu u prvom razdoblju pokazuje tabela 45. Udjeli umrlih u ukupnom broju bili su: u prvom kvartalu 42%, u drugom 78,4%, u trećem 72,1% i u četvrtom 68%.

Tabela 45. Distribucija po mjesecima i po spolu

Mjeseci	Muški	Ženski	Ukupno
I	8	17	25
II	6	9	15
III	6	11	17
IV	9	13	22
V	10	15	25
VI	6	13	19
VII	10	9	19
VIII	13	14	27
IX	13	15	28
X	12	13	25
XI	12	15	27
XII	23	14	37
	128	158	286

f) Ostale bolesti

Ljudi su umirali i od mnogih drugih bolesti koje su se pojavljivale povremeno i s različitim intenzitetom. Najveći broj plućnih bolesnika (upala i edema) bilo je u razdoblju 1868–1877. ukupno 329 ili 13% od ukupno umrlih u tom razdoblju. Struktura umrlih po spolu:

56,8% muških i 43,2% ženskih. Variola se rijetko javlja i relativno u malom broju slučajeva, ali je 1874. godine izvršila pravi »pokolj«: umrlo je 128 osoba ili 31,6% od ukupno umrlih te godine. I upravo je epidemija variole doprinijela da je 1874. godine najviše ukupno umrlo u pojedinoj godini. Freneza se javlja u većem broju slučajeva 1868. godine pa je do 1872. godine bilo ukupno 141 slučaj. Struktura po spolu: 52,5% muških i 47,5% ženskih. Difterija je najveći broj žrtava imala 1871. godine, ukupno 127. Kašalj (kukurikavac) se ispoljio kao epidemija 1871. godine sa ukupnim brojem 36 slučajeva. Angina se javlja 1861, 1864. i 1865. sa ukupno 102 slučaja: 60% muških i 40% ženskih. Žutica se javlja između 1867. i 1875. u 132 slučaja: 48,5% muških i 51,5% ženskih. Male boginje (dobrac) su rijetke, a najviše ih je bilo 1873. godine – 14 slučajeva. Dizenterija je stalno prisutna, a u većem broju dolazi 1863, 1864. i 1871. ukupno 30 slučajeva. Tifus je najbrojniji 1868. i 1871. godine – ukupno 33 slučaja. Grlobolja se javlja u 63 slučaja u godinama 1873–1876. Marazam je upisan u 90 slučajeva u vremenu 1874–1877.

Pored nabrojnih bolesti upisani su još i slučajevi: vodene bolesti, gangrene, upale utrobe, upale mozga, diareje (lijavice), tetanusa, apopleksije, čir na želucu.

BILJEŠKE

1. M. Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881*. Monografija 12. Zagreb 1981, 19.
2. Naše teme, br. 11, str. 1915, 1921.
3. U dokumentima se regimente zovu i kao varaždinsko-đurđevačka i varaždinsko-križevačka
4. Povijesni muzej u Zagrebu, dokumentarna zbirka, inv. br. 22036–22086. To su »Statistički i topografski listovi« Društva za jugoslavensku povijestnicu i starine u Zagrebu.
5. S. Krivošić, *Stanovništvo Podravine 1659–1859*. Podravski zbornik 83. Koprivnica 1983, 160.
6. S. Krivošić, n. dj., str. 147.
7. Treba istaknuti jedan nedostatak u rezultatima ovog popisa kad se radi o broju stanovnika pojedinačnih naselja. Te podatke nalazimo u *Sabljarovu »Miestopisnom rječniku«*. Zbroj stanovnika u svim naseljima u đurđevačkoj regimenti iznosi ukupno 81.899 stanovnika. A taj broj spominje i Sabljara kao ukupno stanovništvo regimente. Međutim, u službenoj statističkoj objavi rezultata popisa đurđevačka je regimenta imala ukupno 79.745 »prisutnog« stanovništva, a to je za 2,63% manje nego u Sabljara. To znači da je i broj stanovnika pojedinačnih naselja u prosjeku manji za taj postotak. To bi za Virje moglo značiti 5005 stanovnika. Podaci iz Sabljarova »Rječnika« nalaze se i kod M. Korenčića »Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971«.
8. O luknu i luknarskim obavezama vidi M. Lanović, *Lukno u Hrvatskoj*. Zagreb 1914.
»Lukno je nadarbinski dohodak katoličkog dušobrižničkog svećenstva od stalnih obaveznih i nenaplativih podavanja prirodina, gotovog novca i teških radnja od strane župljana i od posjednika takvim daćama opterećenih nekretnina«. (str. 1.)
9. NAZ, Protokoli, 89/Ia.

10. AHZ, *Varaždinski generalat*, knj. 4.
11. I. H. Schwicker, *Geschichte der österreichischen Militärgrenze*. Wien 1883, 120, 357.
12. M. Valentić, n. dj., str. 53.
13. G. B. Hietzinger, *Statistik der Militärgrenze des österreichischen Kaiserthums*, I. Wien 1817, 188.
14. J. A. Demian, n. dj., str. 307, 308.
C. B. Hietzinger, n. dj., str. 196, 197.
15. A. Wertheimer-Balentić, *Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak*. Zagreb 1973, 210.
16. Primijenjene simbole s njihovim značenjem uzeli smo iz A. Wertheimer-Balentić, n. dj., str. 246–249.
17. U popisu stanovništva 1857. godine u koloni »vojne osobe« uključeni su aktivni, penzionirani i otpušteni oficiri, vojni invalidi i vojni činovnici, ovdje je najveći broj vojnih invalida.
18. AHZ, *Varaždinski generalat*, knj. 4.
19. D. Breznik, *Demografija. Analiza, metodi i modeli*. Beograd 1977, 101.
20. E. A. Hammel, *Short-term demographic fluctuations in the Croatian military border of Austria 1830–1847*. European journal of population review européenne de démographie, I, 2–3. North-Holland 1985, 271.
21. S. Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII i u prvjoj polovini XIX stoljeća*. Zagreb 1983, 58. (Rukopis u JAZU)
22. S. Krivošić, n. dj., str. 66.
23. E. A. Hammel, n. dj., str. 271.
24. U demografiji se za srednju vrijednost uzima medijan, a ne aritmetička sredina.
25. A. Wertheimer-Balentić, n. dj., str. 161.
26. Dojenče je dijete do navršanih 364 dana, tj. do navršene prve godine života.